

“Подкрепа за изпълнението на решенията на Европейския съд за правата на човека и стандартите и препоръките на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание за България (затворническа реформа)”

**ПРАКТИЧЕСКИ НАРЪЧНИК ЗА
НАЙ-ДОБРИТЕ ЕВРОПЕЙСКИ ПРАКТИКИ В
ОБЛАСТТА НА ПРОБАЦИЯТА
(ВКЛЮЧИТЕЛНО ЕЛЕКТРОННО НАБЛЮДЕНИЕ – ЕН)**

*Яна Сперо, Хърватия
Павел Щерн, Чехия
Тони Димов, България*

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

**ПРАКТИЧЕСКИ НАРЪЧНИК ЗА НАЙ-
ДОБРИТЕ ЕВРОПЕЙСКИ ПРАКТИКИ
В ОБЛАСТТА НА ПРОБАЦИЯТА
(ВКЛЮЧИТЕЛНО ЕЛЕКТРОННО
НАБЛЮДЕНИЕ – ЕН)**

Мненията в настоящия документ са на авторите и е възможно да не отразяват официалната политика на Съвета на Европа.

Всички искания за възпроизвеждане или превод на целия документ или на части от него следва да се отправят към дирекция „Комуникация“ (F-67075 Strasbourg Cedex или publishing@coe.int). Кореспонденцията по всички други въпроси, свързани с документа, да се адресира до Генерална дирекция „Права на човека и върховенство на закона“.

Оригинално заглавие:
Практически наръчник за най-добрите европейски практики в областта на пробацията (включително електронно наблюдение – ЕН)

© Съвет на Европа, януари 2018 г.
Българско издание

Корици и оформление:
“Ди Ем Ай Дивелопмънт” ЕООД
Отпечатано в София, България, от
“Ди Ем Ай Дивелопмънт” ЕООД

Текстът е създаден от и използван с разрешението на Съвета на Европа. Този превод се публикува по споразумение с Съвета на Европа, но под отговорността на преводача.

Превод от английски език:
Гергана Манолова

Автори

Яна Сперо, Хърватия
Павел Щерн, Чехия
Тони Димов, България

СЪДЪРЖАНИЕ

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА	5
ОБОБЩЕНИЕ	6
ГЛАВА 1.....	8
ОБЩА ИНФОРМАЦИЯ И РАЗВИТИЕ В БЪЛГАРИЯ	8
1.1. ПРОБАЦИОННА СЛУЖБА В БЪЛГАРИЯ	8
1.2. НАЦИОНАЛНО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО	9
ГЛАВА 2.....	12
ЕВРОПЕЙСКИ СТАНДАРТИ ЗА ПРОБАЦИЯТА	12
2.1. ЕВРОПЕЙСКИ ПРАВИЛА ЗА ПРОБАЦИЯТА	13
2.2. ПРЕПОРЪКА НА СЪВЕТА НА ЕВРОПА ВЪРХУ ЕВРОПЕЙСКИТЕ ПРАВИЛА ЗА ОБЩЕСТВЕНИ САНКЦИИ И МЕРКИ	15
2.3. СПЕЦИАЛНИ СТАНДАРТИ И ПРАКТИКИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ПЕРСОНАЛА	19
2.4. СПЕЦИАЛНИ СТАНДАРТИ И ПРАКТИКИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ДОБРОВОЛЦИТЕ	21
ГЛАВА 3	24
ПРОБАЦИОННИ ЗАДАЧИ	24
3.1. ПРЕДСЪДЕБНИ ДОКЛАДИ	26
3.1.1. Европейски практики	26
3.2. БЕЗВЪЗМЕЗДЕН ТРУД	29
3.2.1. Безвъзмездният труд в България	29
3.2.2. Европейски практики	30
3.3. УСЛОВНА ПРИСЪДА С ПРОБАЦИЯ	33
3.3.1. Европейски практики	34
3.4. УСЛОВНО ОСВОБОЖДАВАНЕ С ПРОБАЦИЯ	36
3.4.1. Европейски и международни практики	38

ГЛАВА 4	41
ВЪЗСТАНОВИТЕЛНО ПРАВОСЪДИЕ	41
4.1. ИСТОРИЯ НА ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ	42
4.2. ВЪЗСТАНОВИТЕЛНО ПРАВОСЪДИЕ В БЪЛГАРИЯ	43
4.3. НАЙ-ДОБРИ ПРАКТИКИ ВЪВ ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ: МЕЖДУНАРОДНИ ПРИМЕРИ	43
4.4. ПРЕПОРЪКИ НА СЪВЕТА НА ЕВРОПА, СВЪРЗАНИ С ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ	46
4.5. ЗАКЛЮЧЕНИЯ ОТ ПРЕПОРЪКИТЕ	47
ГЛАВА 5	48
ЕЛЕКТРОННО НАБЛЮДЕНИЕ	48
5.1. ПРЕПОРЪКИ, СВЪРЗАНИ С ЕЛЕКТРОННОТО НАБЛЮДЕНИЕ	48
5.2. ЕЛЕКТРОННОТО НАБЛЮДЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ	51
5.3. ЕВРОПЕЙСКИ ПРАКТИКИ	53
ГЛАВА 6	58
ЗАКЛЮЧЕНИЯ	58

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

СЕР	Конфедерация на европейските пробационни служби
ОМС	Обществени мерки и санкции
СЕ	Съвет на Европа
ЕН	Електронно наблюдение
ЕС	Европейски съюз
РР	Рамково решение
ССГ	Срещи на семейната група
GPS	Глобална система за позициониране (Global Positioning System)
НВН	Half-way house (отворено общежитие за временно настаняване с цел адаптация към обществото)
НПО	Неправителствена организация
ОASys	Система за оценка на правонарушителите
РЧ	Радиочестота
МЖП	Медиация между жертвата и правонарушителя

Този практически наръчник за най-добрите европейски практики в областта на пробацията (включително електронно наблюдение – ЕН) е изготвен в рамките на проект “Подкрепа за изпълнението на решенията на Европейския съд за правата на човека и стандартите и препоръките на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание за България (затворническа реформа)“.

Наръчникът е разработен, за да подпомогне пробационния персонал, съдиите и другите заинтересовани страни в България да научат за съществуващите подходи, европейски стандарти и най-добри международни практики в областта на пробацията. Целта е да се помогне на практиците във всекидневната им работа, както и да се насърчи България да развие по-нататъшни пробационни практики в съответствие с препоръките на Съвета на Европа и други практики от различните пробационни служби в Европа.

Наръчникът е съставен от пет основни глави и финална глава с изводи.

ГЛАВА 1 от Наръчника излага общата информация и развитието на пробационната служба в България с акцент върху националното законодателство.

ГЛАВА 2 от Наръчника изброява източниците на европейски стандарти в пробацията, обръщайки специално внимание на препоръката на Съвета на Европа (2017) 3¹. В същата част на Наръчника са описани стандартите и европейските практики, засягащи пробационния персонал и включването на доброволците в пробационната служба.

ГЛАВА 3 от Наръчника се концентрира върху ключови пробационни задачи като: предсъдебни доклади, безвъзмезден труд, условна присъда и условно освобождаване. Всички задачи са представени чрез европейските стандарти и най-добрите европейски практики.

1. Препоръка СМ/Рес (2017) 3 за Европейските правила за обществените санкции и мерки, приета от Комитета на министрите на 22 март 2017 г. на 1282-та сесия на заместник-министрите.

ГЛАВА 4 от Наръчника се фокусира върху възстановителното правосъдие. Тя представя историята на възстановителното правосъдие, международните стандарти, най-добрите международни практики и настоящото състояние на възстановителното правосъдие в България.

Електронното наблюдение е обяснено в ГЛАВА 5 от Наръчника. По подобен начин, както с възстановителното правосъдие в ГЛАВА 4, ЕН е представено чрез препоръките, най-добрите международни практики и съществуващото положение на ЕН в България.

Наръчникът приключва с изводи, интегрирани в ГЛАВА 6.

1.1. ПРОБАЦИОННА СЛУЖБА В БЪЛГАРИЯ

Пробацията е въведена в България от началото на 2005 г. с приемането на Закона за изпълнение на наказанията, а българската национална пробационна служба започва да функционира в средата на 2005 г. Обсъждането на идеята за въвеждане на пробацията в страната започва още през 1994/95 г. като част от интензивните реформи в рамките на съдебната система. Има две главни тенденции, които могат да бъдат очертани във връзка с цялата концепция за основаване на пробационната система. Първо, дебатът включва основно експерти и служители на високо ниво от националната пенитенциарна система. През 1995 г. експерти от Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“ към Министерството на правосъдието (тогава Главно управление на местата за лишаване от свобода) създават концепция за регулиране на структурата на националната пробационна система, като предлагат приемането на отделна част в Закона за изпълнението на наказанията. Експерти от Съвета на Европа подкрепят целия процес. В периода 1996-1999 по програмата Tempus се изпълнява пилотен проект със заглавие „Въвеждане на алтернативни мерки за третиране на лишени от свобода“. Той дава нов тласък на обществения дебат по темата. От 1998 г. нататък идеята е поддържана активно от големите донори, действащи в България, като например фондация „Отворено общество“, Британския съвет, посолствата на САЩ и Великобритания и т.н.

Втората тенденция се определя от интензивното развитие на неправителствения сектор в България от 1990 г. нататък. Чрез специалната програма на Института за конституционна и правна политика (COLPI) фондация „Отворено общество“ предприема инициатива за реформи в националната пенитенциарна система. В периода 1998-2003 г. организацията финансира проекти, които целят най-вече засилването на затворническата реформа и въвеждането на обществени санкции и мерки. В рамките на единия от финансираните проекти Фонд за превенция на престъпността – ИГА основава първия Център за со-

циална подкрепа на бивши правонарушители в гр. Пазарджик през 1999 г., който поставя основите на шестгодишен пилотен пробационен модел, подкрепен допълнително от британското посолство чрез програмата Know-How Fund. При този проект за пръв път в страната са пилотирани специфични пробационни мерки. За периода между 2001 г и 2004 г. по инициатива на Министерството на правосъдието е създадена междуинституционална работна група, която да развие концепция за законодателното и институционалното въвеждане на пробацията в България. Членове на групата са правителствени и неправителствени представители, както и служители от правосъдната система.

Развитието на пробацията предимно като обществена служба е типично за България. След демократичните промени в страната през 1989 г. и бързото развитие на гражданското общество се появяват някои елементи на пробацията под формата на частни инициативи, които нямат значително въздействие. Това води до силна централизация на пробационната система в страната. Следователно работата в пробационната система се възприема като извършвана на професионална основа. В законодателството могат да се открият елементи на волунтаризъм, но те са изцяло въпрос на добра воля. Може да се каже, че в тази посока в България все още няма ясна перспектива.

Ако се опитаме да обобщим развитието на пробационните дейности в България през последните 10 години, можем да кажем, че в системата все още преобладава контролът за сметка на подкрепата. Избраният подход към пробацията е различен от повечето европейски модели. Обичайното разбиране за обществените санкции и мерки все още не е ясно прието. Пробационната служба не участва в предсъдебния етап. Употребата на предсъдебните доклади е спорадична само в няколко области в България.

1.2. НАЦИОНАЛНО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО

В България основните правни източници на обществени санкции са Наказателният кодекс и Законът за изпълнение на наказанията и задържането под стража (ЗИНЗС!). В съответствие с чл. 42а от Наказателния кодекс „пробацията е съвкупност от мерки за контрол и

въздействие без лишаване от свобода, които се налагат заедно или поотделно“ и пробационните мерки са:

1. Задължителна регистрация по настоящ адрес;
2. Задължителни периодични срещи с пробационен служител;
3. Ограничения в свободното придвижване;
4. Включване в курсове за професионална квалификация, програми за обществено въздействие;
5. Поправителен труд;
6. Безвъзмезден труд в полза на обществото². Всяка от гореспоменатите мерки е обяснена в чл. 42б³. Поправителният труд също е регулиран в чл. 43⁴.

2. Член 42а.

(1) *Пробацията е съвкупност от мерки за контрол и въздействие без лишаване от свобода, които се налагат заедно или поотделно.*

(2) *Пробационните мерки са:*

1. задължителна регистрация по настоящ адрес;
2. задължителни периодични срещи с пробационен служител;
3. ограничения в свободното придвижване;
4. включване в курсове за професионална квалификация, програми за обществено въздействие;
5. поправителен труд;
6. безвъзмезден труд в полза на обществото.

(3) *Пробационните мерки са с продължителност:*

1. от 6 месеца до три години - за мерките по ал. 2, т. 1 - 4;
 2. от три месеца до две години - за поправителния труд;
 3. от 100 до 320 часа годишно за не повече от три поредни години - за безвъзмездния труд в полза на обществото.
- (4) *Мерките по ал. 2, т. 1 и 2 се налагат задължително на всички осъдени на пробация, а мерките по ал. 2, т. 5 и 6 не се налагат на непълнолетни лица, ненавършили 16-годишна възраст.*
- (5) *Пробацията се изпълнява по ред, определен със закон.*

3. Член 42б.

(1) *Пробационната мярка задължителна регистрация по настоящ адрес е явяване и подписване на осъдения пред пробационния служител или определено от него длъжностно лице в съответствие с определената от съда периодичност, но не по-малко от два пъти седмично.*

(2) *Пробационната мярка задължителни периодични срещи с пробационен служител се провежда в пробационната служба, на чиято територия е настоящият адрес на осъдения. По изключение те може да се проведат на друго подходящо място, определено от пробационния служител, ако важни причини налагат това. Срещите са планирани или извънредни по искане на пробационния служител или осъдения.*

(3) *Пробационната мярка ограничения в свободното придвижване е налагане на една или няколко от следните забрани за:*

1. посещаване на точно определени в присъдата места, райони и заведения;
 2. напускане на населеното място за повече от 24 часа без разрешение от пробационния служител или прокурора;
 3. напускане на жилището, което обитава, за определен период от денонощието.
- (4) *Пробационната мярка включване в курсове за професионална квалификация, програми за обществено въздействие е насочена към трудова интеграция или изразждане на социални навици и умения за законосъобразно поведение на осъдения.*
- (5) *Пробационната мярка безвъзмезден труд е труд, който се полага в полза на обществото без ограничаване на свободата на осъдения.*

Законът за изпълнение на наказанията и задържането под стража е нов. Преди него Законът за изпълнение на наказанията урежда същите въпроси. Част трета от него, наречена „Изпълнение на наказания без лишаване от свобода“ и Глава шестнадесета „Изпълнение на наказанието пробация“ се отнасят към темата. В чл. 200 законът дава компетенции на пробационната служба под юрисдикцията на Министерството на правосъдието, докато чл. 201 и 202 определят задачите и задълженията на пробационната служба.

4. Член 43.

- (1) *Пробационната мярка поправителен труд се изпълнява по местоработата на осъдения и включва удържки върху възнаграждението му от 10 до 25 на сто в полза на държавата. Времето, през което се изтърпява мярката, не се зачита за трудов стаж.*
- (2) *Когато осъденият остане без работа, съдът заменя остатъка от поправителния труд с безвъзмезден труд в полза на обществото, като за един ден от остатъка се определя един час безвъзмезден труд. В този случай срокът на безвъзмездния труд може да бъде и под минимума по чл. 42а, ал. 3, т. 3.*
- (3) *Разпоредбата на ал. 2 се прилага и когато осъденият напусне местоработата, където изтърпява наказанието, и в едномесечен срок не уведоми пробационния служител за новата си месторабота.*
- (4) *Времето, през което не се внасят удържките по ал. 1, не се зачита за изпълнение на пробационната мярка поправителен труд.*

ТАВА 2

ЕВРОПЕЙСКИ СТАНДАРТИ ЗА ПРОБАЦИЯТА

Има много различни международни документи, които задават правилата или дават препоръки по отношение на пробационните задачи и работата с правонарушители, за да осигурят най-ефективната реинтеграция в обществото. Най-важните стандарти в Европа са разработени от Съвета на Европа. Това е много важна тема и за Европейския съюз.

За да съответства на българските нужди, този документ основно ще се фокусира основно върху препоръка CM/Rec (2010)¹ на Комитета на министрите на страните-членки върху правилата за пробацията на Съвета на Европа, известна като препоръката върху Европейските правила за пробацията, и върху последната приета препоръка – препоръка CM/Rec (2017)³ върху Европейските правила за обществените санкции и мерки.

Но всички практики следва да бъдат информирани за всички други международни стандарти, свързани с темата. Най-важните документи са:

- Препоръка R(97)12 на Комитета на министрите на страните-членки **върху персонала, който се занимава с изпълнението на санкциите и мерките** (приета от Комитета на министрите на 10 септември 1997 г. на 600-та среща на заместник-министрите), както и
- Препоръка R(2003)22 на Комитета на министрите на страните-членки за **условното освобождаване** (приета от Комитета на министрите на Съвета на Европа на 24 септември 2003 г. на 853-та среща на заместник-министрите).

Важно е също така да се споменат две рамкови решения на ЕС, които създадоха основа за по-близко сътрудничество между страните-членки и направиха следваща крачка относно най-добрата възможна ресоциализация на правонарушителите:

- Рамково решение 2008/947/JHA върху прилагането на принципа за взаимно признаване на съдебните решения и пробационните решения с оглед на надзора на пробационни мерки и алтернатив-

ни санкции⁵;

- Рамково решение 2009/829/JHA върху приложението между страните-членки на Европейския съюз на принципа на взаимно припознаване на решенията за мерките за надзор като алтернативи на условното лишаване от свобода.

В допълнение към основните стандарти, тази глава ще се фокусира също така върху стандартите и най-добрите практики, засягащи пробационния персонал и работата на доброволци в пробационните служби в Европа и извън Европа.

2.1. ЕВРОПЕЙСКИ ПРАВИЛА ЗА ПРОБАЦИЯТА

Европейските правила за пробацията са изготвени, за да помогнат за развиването на добри пробационни практики в цяла Европа. Само ако пробационната практика е прозрачна и професионална, което може да бъде постигнато чрез хармонизацията на пробационния процес, различните заинтересовани страни (като например съдии и прокурори) и обществото ще могат по-добре да разберат работата и мисията на пробационните служби.

Препоръка CM/Rec (2010)1 е известна повече като Европейските правила за пробацията. Документът е приет през 2010 г. и се фокусира повече върху организацията и пробационната практика. Той установява 17 основни принципа⁶ за пробационните служби в Европа и излага правила относно организацията и персонала, но се фокусира

5. Това рамково решение създава възможност да бъде прилагано решението за пробация на правонарушителите в страна, различна от тази, в която е издадено решението, съобразно специфичните правила. Сътрудничеството между страните-членки на ЕС по този въпрос е започнало. Конфедерацията на европейските пробационни служби смята това за най-важния въпрос в идните години, следователно е формирана специална работна група за обмен и обсъждане на тази нова европейска практика в тази област.

6. Някои от основните принципи са:

Принцип 1. Пробационните агенции следва да се стремят да намалят рецидива, като установят положителни взаимоотношения с правонарушителите, за да надзирават (включително и да контролират, където е необходимо), да насочват и да подпомагат правонарушителите и да насърчават тяхното успешно социално включване. Следователно пробацията допринася за сигурността на обществото и за справедливото прилагане на правосъдието.

Принцип 2. Пробационните агенции следва да зачитат човешките права на правонарушителите. Всичките им интервенции следва да взимат предвид съответно достойнството, здравето, безопасността и благополучието на правонарушителите.

също и върху връзките с други агенции.

В съответствие с Европейските правила за пробацията, пробацията се отнася до изпълнението на санкции и мерки в общността, определени от закона и наложени на правонарушителя. Тя включва обхват от дейности и интервенции, които включват надзор, насоки и подпомагане и целят социалното включване на правонарушителя, както и допринасят за безопасността на общността.

По отношение на работата на пробацията, Европейските правила за пробацията обръщат специално внимание на докладите, безвъзмездния труд, мерките за надзор, работата със семейството на правонарушителя, електронното наблюдение, повторното установяване, последващата грижа и работата с чужденците и националните граждани в чужбина. Те също имат определени части по процеса на надзор, най-вече оценката, планирането, интервенцията, последващата оценка, прилагането и регистрирането на информацията. Други области на пробационната работа, покрити от Европейските правила за затворите, са жертвите, практиките на възстановителното правосъдие и превенцията на престъпленията. Правилата са свързани и с процедурите за жалби, инспекция и наблюдение. В частта, посветена на структурата и функционирането на пробационната служба, те заявяват, че пробационните агенции следва да работят в съответствие с формалните инструкции на политики и правилници, осигурени от компетентните власти.

По отношение на пробационния персонал се смята за съществено важно да има добри процедури за подбор и наемане. След процедурите по наемане трябва да има обучение, както първоначално, така и продължаващо. Европейските правила за пробацията подчертават

6. Принцип 4. Пробационните агенции следва да вземат предвид изцяло индивидуалните характеристики, обстоятелства и потребности на правонарушителите, за да гарантират, че всеки случай се разглежда справедливо и честно. Интервенциите на пробационните служби трябва да се изпълняват без дискриминация на никое основание като пол, раса, цвят, език, религия, увреждане, сексуална ориентация, политическо или друго мнение, национален или социален произход, асоциация с малцинствена етническа група, имущество, статут по рождение или друг статут.

Принцип 6. Доколкото е възможно, пробационните агенции следва да търсят информираното съгласие на правонарушителите и тяхното сътрудничество по отношение на интервенциите, които ги засягат.

Принцип 9. Пробацията следва да остане отговорност на обществените институции, дори в случаите, в които услугите се предоставят от други агенции или доброволци.

Принцип 13. Всички дейности и интервенции, предприети от пробационните агенции, следва да се съобразяват с най-високите национални и международни етични и професионални стандарти.

нуждата от подходящи заплати и условия на служба за пробационния персонал. Правилата също така изискват надеждни структури за управление в пробационните агенции, които могат да осигурят отчетност и подкрепа на пробационния персонал.

В част III на Европейските правила за пробацията (със заглавие „Отчетност и връзки с други агенции“) се заявява, че е важно за пробационната служба да поддържа връзка и да осигурява информация на съдии и други компетентни власти и че пробационната служба може да подава съвети към съдилищата относно осъждането.

По отношение на междуинституционалната работа, пробационните агенции трябва да насърчават и улесняват подкрепящите институции при изпълнението на същинските им отговорности да посрещнат потребностите на правонарушителите като членове на обществото. Пробационните служби трябва да работят в сътрудничество с другите институции от съдебната система, с подкрепящите институции и по-широкото гражданско общество, за да насърчат социалното включване на правонарушителите.

В част VIII (със заглавие „Изследвания, оценка, работа с медиите и обществото“), правилата предписват, че пробационните политики и практики трябва да се базират на доказателства възможно най-много и пробационните агенции трябва да осведомяват медиите и обществото за целта и ценността на пробацията.

2.2. ПРЕПОРЪКА НА СЪВЕТА НА ЕВРОПА ВЪРХУ ЕВРОПЕЙСКИТЕ ПРАВИЛА ЗА ОБЩЕСТВЕНИ САНКЦИИ И МЕРКИ

Препоръка CM/Res (2017)3 върху Европейските правила за обществените санкции и мерки е последната приета препоръка и излага най-последните стандарти за обществените санкции и мерки, приложими за страните-членки на Съвета на Европа. Тя е приета през март 2017 г. като нова версия на препоръката на Съвета на Европа R(92)16 за обществените санкции и мерки и осъвременена версия на препоръката от 2000 г. Алтернативите на лишаването от свобода стават все по-важни, следователно препоръките по отношение на обществените санкции и мерки трябва да отговарят на всички най-съвременни възможности на наказателното правосъдие. Много е важно да се по-

сочи, че препоръката е придружена от коментар и е много лесно да се разбере значението на текстовете ѝ, да се провери дали изискванията ѝ са въведени в националната правна система или има нужда от промени, за да се направят националните правила съвместими с препоръките⁷.

Препоръката инструктира правителствата на страните-членки на СЕ да следват насоките, стандартите и принципите, предоставени в документа, когато преразглеждат политиките, законодателството и практиката си във връзка със създаването, налагането и изпълнението на обществените санкции и мерки.

Препоръката предлага определение за обществени санкции и мерки, решаващите институции и изпълняващите институции и е разделена на глави, отнасящи се до:

1. Основни принципи;
2. Правна рамка;
3. Обществени санкции и мерки: изпълнение и методи;
4. Участие в общността;
5. Съгласие, съдействие и прилагане;
6. Неизпълнение и отменяне;
7. Организация, персонал и ресурси;
8. Процедури по инспекция, наблюдение и обжалване;
9. Изследвания, оценка, работа с медиите и с обществото;
10. Преразглеждане на правилата.

Основните принципи от препоръката подчертават, че обществените санкции и мерки (ОСМ) могат да осигурят справедлив и ефективен надзор, насоки и подпомагане за заподозрени или правонарушители, без да се прибегва до лишаване от свобода. За да се постигне това, националните законодателни рамки трябва да осигурят достатъчен обхват от разнообразни и подходящи ОСМ. Продължителността на ОСМ трябва да е пропорционална на правонарушението и по време на изпълнението им следва да се спазват всички човешки права. Основните принципи също така посочват, че ОСМ никога не трябва да включват медицинско или психологическо лечение, което не съот-

7. Текстът на препоръката, придружен от коментара, може да бъде открит на: [http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/PRISONS/PCCP%20documents%202017/Rec\(2017\)3%20CSM%20and%20commentary_E.pdf](http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/PRISONS/PCCP%20documents%202017/Rec(2017)3%20CSM%20and%20commentary_E.pdf)

ветства на международно приетите етични стандарти. Не се допуска дискриминация на никаква основа⁸, обръща се специално внимание на личното достойнство и личния живот. Това са изисквания, приложими и за чужденците. Ако в изпълнението е включена и жертвата на правонарушението, неговите или нейните права следва да се зачитат и ако е подходящо, да се насърчава репарацията. Важността на ОСМ е също така видима и в основните принципи, които подчертават, че не трябва да има разпоредби в закона, които позволяват автоматичното превръщане на ОСМ в лишаване от свобода, ако не се изпълни някое условие или задължение.

Главата, която се занимава с правната рамка, предоставя препоръки по отношение на нуждата да се регулира тази тема в закона с ясни и изрични разпоредби, като институциите, отговорни за решението за налагане, и институциите, отговорни за изпълнението на ОСМ, бъдат заложени в закона. Главата също така препоръчва да няма правни пречки, които да предотвратяват употребата на обществените санкции и мерки⁹.

Препоръките, отнасящи се до изпълнението и методите, се фокусират върху нуждата да бъдат информирани правонарушителите за всички права и задължение и нуждата от сътрудничество между институциите по изпълнението и правонарушителите. Всички методи трябва да бъдат индивидуални, адаптирани към съответните обстоятелства на всеки един случай и базирани на доказателства, така че методите не само да установяват справедливи и хуманни принципи, но и да обезпечават високи стандарти на професионална компетентност у изпълняващите институции. Посочва се също така, че възложените задачи трябва да бъдат социално полезни и значими и безвъзмездният труд не следва да се предприема за комерсиална печалба. Всички случаи трябва да имат досиета, които се поддържат в актуално състояние, с обективна информация, която се отнася за санкцията/мярката, като информацията може да бъде предоставена само на тези, които имат

7. Раса, цвят, етнически произход, националност, пол, възраст, увреждане, сексуална ориентация, език, религия, политическо или друго мнение, икономически, социален или друг статут или физическо или психично състояние.

8. Не при тежки правонарушения или рецидив, или във връзка с определен вид правонарушения, или каквито и да било други законови ограничения.

законовото право да я получат.

Главата от препоръката, засягаща участието на общността, предоставя правила за включването на обществените или частните организации и местните общности, които трябва да бъдат насърчавани да участват в изпълнението на обществените санкции и мерки. Сътрудничеството трябва да бъде регулирано от договор и да не бъде предприемано за печалба.

Главата, посветена на съгласието, сътрудничеството и прилагането подчертава, че обществената санкция или мярка трябва да бъде налагана само на правонарушители, които е вероятно да сътрудничат и тяхното съгласие да бъде информирано и изрично, като се дава преди налагането. Главата върху неизпълнението и отменянето изисква при започване изпълнението на ОСМ правонарушителите да са наясно какво се очаква от тях и какви са последствията от неизпълнението. Има различни препоръки за случаите на дребни нарушения и такива от значимо естество. Дребните нарушения не изискват използване на процедурата за отменяне, но значителните нарушения при спазването на условията и задълженията, заложи в обществена санкция или мярка, трябва да бъдат незабавно докладвани писмено на решаващите институции от изпълняващите институции.

Главата относно организацията, персонала и ресурсите препоръчва структурата, статута и ресурсите на изпълнителните агенции да съответстват на обема и сложността на задачите и отговорностите, които са им поверени, и да отразяват важността на услугите, които те предоставят. Трябва да има сътрудничество с другите агенции. По отношение на служителите, препоръчва се те да са високо професионални, наети, обучени и работещи в съответствие с високите стандарти на СЕ, приложими към персонала, който се занимава с изпълнението на санкции и мерки. Персоналът трябва да бъде достатъчно на брой, за да изпълнява задълженията си ефективно. Обучението, заплатите и условията на служба трябва да бъдат достатъчни и съответни на техните умения и отговорности. Главата осигурява също така препоръки по отношение на включването на доброволци, като посочва, че техният принос може да бъде много важен, но те трябва да бъдат подбрани според предварително зададени критерии и процедури. Също така те трябва да бъдат подходящо обучени, напътствани от профе-

сионалисти и да имат застраховка.

Последните три глави от препоръката осигуряват правила за изпълняващите институции и тяхната работа. Те трябва да подават общи доклади и информация за обратна връзка по отношение на работата си. Трябва да има приета проста процедура за обжалване. Насърчават се изследванията и оценката на ОСМ. Новите ОСМ в съответствие с международно одобрени етични стандарти могат да бъдат въведени експериментално от съдебните власти, като другите решаващи институции трябва да бъдат включени в процеса на съставяне и преразглеждане на политиките за употребата на обществените санкции и мерки.

2.3. СПЕЦИАЛНИ СТАНДАРТИ И ПРАКТИКИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ПЕРСОНАЛА

Европейските правила за пробацията имат специална част, засягаща пробационния персонал, която съдържа 14 члена по въпроса. Важно е пробационният персонал да се наема и подбира в съответствие с одобрени критерии, за да се подчертае нуждата от интегритет, човечност, професионален капацитет и лична съвместимост за сложната работа, която се изисква от тях. За да се поддържа професионализма и качеството на персонала, трябва да им се осигуряват образование и обучение: първоначално обучение и след това различни обучения, които имат важност за съответните пробационни умения, както и знания със специален фокус върху подходящите специализирани обучения за специфични правонарушения. По отношение на размера и натоварването на пробационната служба, Европейските правила за пробацията имат следното предписание: „пробационният персонал трябва да бъде достатъчно многоброен, за да изпълнява работата си ефективно. Отделните членове на персонала трябва да имат натоварване, което им позволява да надзирават, насочват и подпомагат правонарушителите ефективно и хуманно, и където е подходящо, да работят със семействата им, а където е приложимо – с жертвите. Където търсенето е прекомерно, ръководството отговаря за това да търси решения и да инструктира персонала кои задачи са с приоритет“.

Много европейски страни имат подобно изискване по отношение

на подбора на пробационния персонал. За да станеш пробационен служител, често е необходимо да имаш магистърска степен по социални дейности, социална педагогика, психология, право или подобна специалност. Важно е също така да се подбират кандидати със способността да се справят с широк обхват от хора с достатъчни организационни умения, които да са добри в писането на доклади, като се вземат предвид и останалите изисквания, изброени в Европейските правила за пробацията, например почтеност, човечност, професионална годност и лична пригодност за сложна работа.

За да се изберат най-добрите кандидати, много страни имат сложни системи на наемане, а някои прилагат специални тестове.

В **Чехия**¹⁰ например системата за обучение и образование на пробационния персонал включва три нива. Основното ниво включва изисквания за професионалната квалификация за заемане на тези позиции, които се определят в закона, например пробационните служители трябва да имат университетска магистърска степен. Второто ниво се състои от квалификационно обучение за пробационни служители. Това обучение продължава 12 месеца и осигурява както теоретично знание за законодателството и процедурите по пробация, така и практически умения за техники за общуване. След тези обучения участниците трябва да преминат специален изпит. Третото ниво на професионална квалификация е учене през целия живот, което трябва да отразява актуалните модерни методи на пробация и медиация, социална работа и умения за общуване, както и законодателни промени.

За да се поддържа една професионална пробационна служба, е особено важно да се обучат пробационните служители как да изпълняват програми за правонарушители. В Латвия има много различни програми за групова работа, базирани на когнитивно-поведенческите техники, които се изпълняват от пробационни служители. За да могат да правят това, служителите са добре подготвени. Те изпълняват специална групова работа за сексуални правонарушители и за млади правонарушители. Пробационният персонал е обучен да представя програми за справяне със злоупотребата на вещества, за управление

10. „Пробацията в Европа“ [Probation in Europe], СЕР, информация за пробационната служба на Чехия.

на емоциите, мотивирани за промяна, почивка и взаимоотношения и т.н. Те осигуряват и различни програми за рехабилитация, като например програма за житейски умения и комплексни програми, които могат да бъдат и предоставяни в групи или във формат един на един. **Латвия** разработи система за обученията и система за изследователска работа в службите, както и индивидуални професионални супервизии за персонала.

В **Литва**¹¹ пробационният персонал е обучен да изпълнява полуструктурирана програма за мотивационно интервюиране "Поведение – диалог – промяна"; програма „Един на един“, която съдържа три модула: насилствено поведение, наркотици, криминално поведение; програма „Equip“ с 40 сесии групово работно за непълнолетни правонарушители, базирана върху справянето с гнева, развиването на социални умения и взаимното подпомагане; специална програма за интервенция при извършители на домашно насилие и специални индивидуални програми за непълнолетни „Младежи и психоактивни вещества“.

2.4. СПЕЦИАЛНИ СТАНДАРТИ И ПРАКТИКИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ДОБРОВОЛЦИТЕ

Частта от Европейските правила за пробацията, засягаща персонала, също така предоставя някои подробности за доброволците в пробацията. В съответствие с тях доброволците могат да бъдат включени в определени аспекти на пробационната работа, но те трябва да бъдат подходящо подбрани, подкрепени и обезпечени с ресурси. Някои страни използват доброволци, които да подпомагат пробационния персонал. Ролята на доброволците може да бъде различна. Понякога доброволците имат важна роля в пробационните служби, а понякога помагат само в специални случаи, като в някои страни пробационните служби не използват изобщо подпомагане от доброволци.

В **Норвегия** доброволците могат да надзирават лица, изпълняващи безвъзмезден труд, когато пробационният офис и работното място са далеч едно от друго.

11. Презентация на г-н Регимантус Микалиунас, Международна конференция върху алтернативите на лишаването от свобода в Централна и Източна Европа, Дубровник, Хърватска, ноември 2016 г.

Австрия¹² е пример за важната роля на доброволците в пробацията. Пробационните задачи там се изпълняват от частната нестопанска организация NEUSTART. Всички пробационни задачи се задават или от професионални социални работници, или от доброволци, които са обучени и насочвани от професионалисти. Включването на доброволците в Австрия има дълга история. Законът за непълнолетното правосъдие от 1961 г. определя само доброволците пробационни служители. Но в практиката става ясно, че в някои случаи има нужда от професионалисти, най-вече социални работници, със специално обучение, за да бъде подпомогнат правонарушителят. Дори и днес доброволците са изключително важни за пробационната служба. Те отговарят за една трета от пробационните случаи. В **Австрия** доброволците се разглеждат като важна връзка между правонарушителите и общността, но професионалният пробационен персонал подбира случаите за доброволците.

Извън Европа ролята на доброволците е особено важна в **Япония**¹³. Доброволците пробационни служители там имат дълга история. От 2012 г. има 980 професионални пробационни служители и 48 000 доброволци пробационни служители. Професионалните пробационни служители имат експертни познания и предлагат насоки на всички доброволци пробационни служители. Доброволците имат предимства като местни и частни жители, когато работят с правонарушители. Професионалните пробационни служители отговарят за изготвянето на планове за третиране, провеждане на интервюта и интервенции, специално третиране, осъществяване на връзка с други агенции и реагиране при някакъв вид нарушение. От друга страна, доброволците пробационни служители провеждат редовните срещи с правонарушителите, работят със семейства, помагат на правонарушителите да си намерят работа и се свързват с местните социални ресурси. Доброволците подготвят месечни доклади за работата си с правонарушителите, които се представят на професионалните пробационни служители. Доброволците пробационни служители са граждани, нае-

12. „Пробацията в Европа“ [Probation in Europe], СЕР, информация за пробационната служба на Австрия.

13. „Пробационната система в Япония – партньорство с доброволци пробационни служители“ [Probation System in Japan - Partnership with Volunteer Probation Officers (Ayako SAKONJI, Wakayama Probation Office, Ministry of Justice, Japan)].

ти от министъра на правосъдието за срок от две години със статут на правителствени служители на непълнен работен ден. Те не получават заплата, но може да получат възстановяване на част от средствата, необходими за изпълнение на задълженията им. Доброволците минават през различни обучения, за да могат да изпълняват тези задачи, като например първоначален обучителен курс при наемането, първично обучение, вторично обучение, регионално редовно обучение четири пъти годишно и понякога специални отделни обучения.

ТАВА 3

ПРОБАЦИОННИ ЗАДАЧИ

Пробацията, в съответствие с българското законодателство, е наказателна санкция, налагана от пробационните служби. Тези служби се основават и закриват със заповед на министъра на правосъдието, който осъществява цялостния надзор и контрол върху пробационните дейности. Пробационните служби подпомагат съдилищата в избирането на подходяща наказателна санкция и съответния тип пробационни мерки. Те организират и изпълняват пробационните мерки и ограничения, зачитайки правата на осъдените, като обезпечават необходимия ефект от изпълнението на наказателната санкция за тяхната корекция и превъзпитание, постигайки целите на наказателната санкция. Те взаимодействат с държавните институции, правителствените и неправителствените организации, като насърчават ресоциализацията на осъдените.

Пробационните служби подпомагат съда при избирането на подходящите наказателни и пробационни мерки, като изготвят предсъдебни доклади при поискване, информирайки съда за одобрените корекционни, образователни и развиващи се програми и за наличните ресурси в пробационните служби за ефективното им прилагане. Първата стъпка при подготовката на предсъдебен доклад е прегледа на документацията, осигурена от съда, например документация от наказателното дело, удостоверения за предишни осъждания, настоящото обвинение и тъй нататък. Ако правонарушителят има предишни осъждания, пробационният служител трябва да се запознае добре с тях. Обръща се специално внимание на предишни осъждания, ако има такива, както и на други подробности, които може да е важно да бъдат изяснени с правонарушителя и които могат да помогнат за очертаването на тенденции – поведенчески, прекъсване на правонарушенията, ескалация в тежестта и предишни правонарушения, които са представлявали значителен риск за други хора.

Провеждат се две отделни интервюта с правонарушителя. Първото цели да изясни какво е причинило поведението, каква е нагласата на лицето към правонарушенията, какво е естеството на личността на

извършителя и тъй нататък. Второто интервю често е предназначено за събиране на липсващи късчета информация и преглед на предварителната версия на доклада. Авторът на предсъдебния доклад прави заключения с изрични препоръки, които да следват логично от останалата част от доклада, като се взимат предвид коментарите на съда върху тежестта на правонарушението и потенциалното въздействие на препоръките върху идентифицираните рискови фактори.

Пробационните служби организират и контролират изпълнението на пробационните мерки чрез:

- Известяване на осъдения (по Наказателно-процесуалния кодекс) след получаването на влязло в сила съдебно решение от прокуратурата;
- Известяване на наблюдаващия прокурор, кмета по местоживеене на изпълнение на присъдата и съответните началници на териториалните служби на МВР, за да се изпълни съдебното решение;
- Определяне на служител, който да поеме контрола над изпълнението на пробационните мерки: задължителна регистрация по настоящ адрес, ограничение на свободата на придвижване, поправителен труд или безвъзмезден труд (неплатен труд в полза на обществото);
- Инспекция на осъдените.

В рамките на 14 дни от началото на изпълнението на наказателната санкция се извършва оценка на осъденото лице. Това определя степента на риск от рецидивизъм и причиняване на щети и съдържа също анализ на основанията и условията, които биха породили такива рискове. Оценката е последвана от индивидуален план за изпълнение на пробационните мерки и действия, описващи основанията и условията, които пораждат риска от рецидивизъм и причиняване на щети.

Отговорният пробационен служител изготвя доклад за оценка на поведението на всяко осъдено лице поне веднъж на 6 месеца, който се подава на пробационния съвет за разглеждане. Там, където осъденото лице е изтърпяло поне една четвърт от продължителността на наложената пробационна мярка и е показало поведение за пример, в зависимост от оценката пробационният съвет може да замени задължението на осъденото лице според предложението на пробационния

служител. По този начин задължението за всекидневна регистрация по настоящ адрес може да се замени със задължение за регистрация веднъж месечно. Също така е възможно да се намали интензитета на електронното наблюдение, да се премахне забраната за напускане на жилището след 10 часа вечерта в неработни и почивни дни или да се премахне забраната за напускане на местожителството без разрешение в неработни и почивни дни.

3.1. ПРЕДСЪДЕБНИ ДОКЛАДИ

Една от общите задачи на много пробационни служби в цяла Европа е изготвянето на предсъдебни доклади. Някои основни правила за процеса на съставяне на предсъдебни доклади могат да бъдат намерени в Европейските правила за пробацията. В съответствие с тях и в зависимост от националната правна система пробационните агенции може да изготвят предсъдебни доклади за обвиняемите, за да подпомогнат правосъдните власти да решат дали да повдигат съдебно производство или какви биха били подходящите санкции или мерки. Но като се вземе предвид най-вече разликата между англосаксонската и континенталната правна система, пробационните агенции трябва редовно да съобщават на правосъдните власти обстоятелствата, при които такива доклади биха били полезни.

Ако предстои изготвянето на предсъдебен доклад, Европейските правила за пробацията изискват той да се основава на ясно посочена информация и, доколкото е възможно, да бъде верифициран и освременяван в течение на производството. Също така обвиняемите трябва да участват в изготвянето на докладите, техните мнения трябва да бъдат отразени в тях и съдържанието на докладите трябва да бъде съобщено на тях и/или на правните им представители.

3.1.1. Европейски практики

В много европейски страни (като например Англия и Уелс) изготвянето на предсъдебни доклади е всекидневна задача, която прави пробационните служби отличими в наказателно-правната система. Други страни имат опцията да подготвят предсъдебните доклади в националните си законодателства, но рядко я използват (например

Хърватия). Пробационните служби трябва да демонстрират на съдиите и прокурорите определено ниво на професионализъм, за да станат релевантен партньор, особено в предсъдебния етап. Следователно ако националните закони позволяват изготвянето на предсъдебни доклади, пробационните служби трябва да образуват служителите, за да могат те да изготвят доклади от високо качество и да правят каквото е необходимо, за да накарат партньорите да разберат тяхната стойност.

Писането на доклади за съда за подпомагането на магистрати и съдии при решаването на присъдите е една от принципните задачи в пробационната служба на **Англия и Уелс**¹⁴. Предназначението на предсъдебните доклади е да осигурят информация, която да помогне на съдилищата да решат кое ще е най-подходящо за правонарушителите, за да се ресоциализират. В много различни случаи в Англия и Уелс е задължително да се изготвя такъв доклад. Предсъдебният доклад се изисква, преди да се реши дали е преминал прага за обществена мярка или лишаване от свобода, кой е най-краткият срок на присъдата лишаване от свобода, който съответства на тежестта на правонарушението, дали ограниченията в свободата в рамките на заповед за обществена мярка съответстват на тежестта на правонарушението и дали изискванията са подходящи за правонарушителя. Една отделна категория от специални предсъдебни доклади, изготвяни от пробационната служба, са докладите за бързо реагиране, които се предоставят на съда в рамките на 24 часа. Тези доклади се изготвят без системата за оценка на правонарушителите и се използват за случаи с ниска до средна тежест, където са приложими заповедите за обществени мерки. Стандартните доклади обикновено се предоставят в рамките на 15 работни дни или 10 работни дни, ако подсъдимият е задържан под стража. Този вид доклад се използва, когато може да се наложи присъда лишаване от свобода, или при по-тежки случаи, когато може да се разгледа възможността за безвъзмезден труд. Пробационните служители изготвят докладите. Те включват риска от вреди за другите или себе си и риска от рецидив, който правонарушителят представлява. Следователно, за да се извърши оценка на риска, про-

14. „Пробацията в Европа“ [Probation in Europe], CEP, информация за пробационните служби на Англия и Уелс.

бационният служител трябва да проведе поне едно интервю с правонарушителя. За оценката на риска в Англия и Уелс пробационните служители използват специален инструмент, наречен OASys (Система за оценка на правонарушителите). В стандартните доклади може да се включи различна информация за правонарушителя. Следователно пробационните служби се свързват с други агенции, за да придобият тази информация, включително данни, които могат да допринесат за бъдещите интервенции за правонарушителя. По същите причини пробационната служба може да се свърже с членове на семейството на правонарушителя. Всеки доклад съдържа: (1) основни факти за правонарушителя и източниците, използвани при подготовка на доклада; (2) анализ на правонарушението; (4) оценка на риска от вреди за обществото и вероятност от рецидив, и (5) предложения за осъждане.

По подобен начин в **Ирландия** една важна задача на пробационната служба е подготовката на доклади преди налагането на присъдата. Те могат да бъдат изисквани от съдилищата за лицата, които са намерени за виновни за наказателни правонарушения. Тези доклади помагат на съдилищата да определят подходяща санкция.

В **Румъния**¹⁵ по време на етапа преди осъждането пробационната служба е задължена да осигурява на съда или прокурора доклад за оценка за всяко лице над 14-годишна възраст. По време на съдебния етап от наказателното дело пробационната служба осигурява други предсъдебни доклади при поискване от съда или прокурора.

Според настоящите разпоредби в **Естония**¹⁶ първата задача на пробационния служител в процедурата преди осъждане е да изготви предсъдебен доклад, за да оцени предимствата и недостатъците на възможните наказания по искане на съдия или прокурор. В Естония предсъдебните доклади се изготвят от 1998 г.

15. СЕР- обобщена информация за пробацията в Румъния.

16. „Пробацията в Европа“ [Probation in Europe], СЕР, информация за пробационната служба в Естония.

3.2. БЕЗВЪЗМЕЗДЕН ТРУД

Пробационните правила на Съвета на Европа определят безвъзмездния труд като обществена санкция или мярка, която включва организация и надзор на неплатен труд от пробационните агенции в полза на обществото като действителна или символична репарация за вредите, причинени от правонарушителя.

Пробационните правила излагат минималните стандарти, които трябва да бъдат взети предвид при организирането на безвъзмезден труд:

- Той не трябва да бъде стигматизиращ и пробационните агенции трябва да се опитват да идентифицират и да използват работни задачи, които подкрепят развитието на умения и социалното включване на правонарушителите;
- Той не трябва да се предприема за печалба от пробационните агенции и техните служители или за комерсиална печалба.

Пробационните правила също така определят, че пробационните агенции трябва да вземат предвид безопасността на обществото и директните ползватели на работата, като определят подходящи задачи. Освен това пробационните агенции трябва да развият схеми за безвъзмезден труд, които да включват различни задачи, подходящи за различните умения и потребности на правонарушителите. Най-вече трябва да има налична работа, която да е подходяща за жени правонарушители, правонарушители с увреждания, млади, пълнолетни и възрастни правонарушители.

3.2.1. Безвъзмездният труд в България

В България, в съответствие със Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража, безвъзмездният труд е една от възможните алтернативни санкции. Безвъзмездният труд може да бъде 100 до 320 часа на година за не повече от три последователни години и се състои от труд, предоставен в полза на обществото, без каквито и да било ограничения на свободата на осъдения правонарушител. Тази мярка не може да бъде налагана на лица под 16 години. Компетентната институция, която взема решенията относно обектите, където ще се извършва безвъзмездният труд, е пробационният съвет.

3.2.2. Европейски практики

По подобен начин в повечето европейски държави безвъзмездният труд/безвъзмездната работа е една от най-представителните пробационни задачи. Разликата между държавите е в часовете труд, обектите, вида и организацията на труда. Важно е да се познаят стандартите, изложени от Европейските правила за пробацията, които регулират изготвянето на националното законодателство по отношение на безвъзмездния труд. Въвеждането на обществените санкции и мерки е голяма стъпка по отношение на правата на човека. Правонарушителят може да остане в своята общност, при семейството си, като запази социалните връзки и работното си място, а в същото време придобива възможността да се „отплати“ на общността, като изпълнява значими задачи.

Когато се решават въпросите на безвъзмездния труд, важно е да се знае, че един от европейските принципи е, че естеството и продължителността на обществените санкции и мерки трябва да са в пропорция на тежестта на правонарушението и да взимат предвид личностните характеристики, така че безвъзмездният труд да не застраши личния живот или достойнството на правонарушителите или техните семейства, нито да доведе до тормоз над тях.

В **Румъния** съдът може да наложи на правонарушителя едно или повече задължения, които да бъдат изпълнени като безвъзмезден труд. Този вид мярка е задължителна за условната присъда под надзор. Като един добър пример може да послужат специалните работилници за безвъзмезден труд в Брашов, Букурещ и Тимишоара. Те са основани с помощта на европейски проекти и са специално създадени за правонарушители, за да се прилага безвъзмездният труд. В тези работилници групи правонарушители изпълняват задачи като сортиране на материали, разглобяване и т.н. под надзор.

В **Литва** безвъзмездният труд е една възможна санкция както за криминално деяние, така и за престъпление. Той може да е до 240 часа за криминално деяние и до 480 часа за извършено престъпление.

В **Англия и Уелс** безвъзмездният труд е санкция и е известен под името отплата към общността, което означава неплатен труд. От правонарушителите се изисква да работят между 40 и 300 часа по подходящи

проекти. Съдът определя точния брой на часовете¹⁷. С цел прилагане на отплатата към общността се идентифицират проекти в общността, които целят да допринесат за сигурността на общността или други ползи за нея, както и да позволят на правонарушителите да изкупят вината си. Обществеността бива насърчавана да дава предложения относно потенциални проекти, а пробационните служители отговарят за надзора на групите правонарушители, работещи в общността. От 2012 г. във Великобритания правителството е установило състезателно начало за пробационните служби¹⁸.

В Холандия обществените санкции са алтернативна мярка и включват задължението за изпълнение на неплатен труд¹⁹. Няма ограничение в Наказателния кодекс относно това за какъв вид правонарушения може да се налага безвъзмезден труд. Продължителността на безвъзмездния труд не може да бъде повече от 240 часа и трябва да бъде наложена в рамките на една година. Компетентната институция, която взема решението, е наказателният съд и в същото решение съдът трябва да посочи срока на лишаването от свобода, ако безвъзмездният труд не бъде изпълнен, тъй като всеки два часа безвъзмезден труд се смятат за 1 ден лишаване от свобода²⁰. Прилагането на този вид санкция трябва да бъде от полза за общността. Работата се изпълнява заедно с публични институции като общини или частни организации, участващи в здравната грижа, околната среда, защита на природата, социална или културна дейност.

В Хърватия в съда, когато някой бъде намерен за виновен, най-често налаганата санкция под надзора на пробационните служители са съдебни решения за безвъзмезден труд. Едно такова решение може да бъде самостоятелна санкция, но винаги се явява като заместител на лишаването от свобода. Също така то може да бъде съчетано с решение за защитен надзор и мерки за сигурност. Съдът може да замени с безвъзмезден труд глобата, възлизаща на до 360-дневен доход, или

17. Закон за наказателното правосъдие на Англия и Уелс, s.177 (2003) [England and Wales, Criminal Justice Act, s.177 (2003)]

18. Първият търг за отплата към общността в Лондон беше спечелен от компанията Serco в партньорство с Лондонския пробационен тръст през 2012 г.

19. Наказателен кодекс на Холандия, чл. 9.1.a3o.art.22c-22k [Netherlands, Criminal Code, Art. 9.1.a3o.art.22c-22k]

20. Максималната продължителност на лишаването от свобода може да бъде 120 дни.

затворническата присъда с продължителност до една година. По този начин еднокдневният доход се заменя с два часа безвъзмезден труд, или един ден лишаване от свобода – с два часа безвъзмезден труд. На правонарушителите в Хърватия може да бъде издадено решение да извършат максимум 730 часа безвъзмезден труд. При оценката на правонарушителите за безвъзмезден труд пробационните служители са отговорни да потвърдят съгласието на правонарушителя относно заместването на затворническата присъда с безвъзмезден труд и за организирането и надзора на изпълнението на решенията за безвъзмезден труд. Правонарушителите получават работни места в общността и в нестопански организации, за да изпълнят часовете си безвъзмезден труд. С ползвателите на извършения труд се сключват съглашения, в които са описани взаимните права и задължения. Неплатената хуманитарна, екологична и общностна работа е в полза на обществото и интересите на местната общност.

Наблюдава се постоянно увеличение на присъдите с решение за безвъзмезден труд, особено след влизането в сила на новия Наказателен кодекс²¹. Но това довежда до намаляване на затворническата популация и значителни бюджетни спестявания в допълнение към ползата от безвъзмездния труд за местната общност. Като един добър пример на това как да се използва безвъзмездният труд, за да се помогне на общността и да се поощрят обществените санкции, Хърватия се гордее с включването на правонарушителите по време на тежките наводнения в Хърватия през 2014 г. Пробационната служба откликна, като организира помощ в засегнатите области от страна на правонарушители, изпълняващи решенията за безвъзмезден труд пряко в засегнатите области или чрез работа в службите, където се събираше и разпределяше хуманитарната помощ. Една група от тридесет правонарушители, които осигуриха директна помощ в наводнените области, бяха настанени в лагер на доброволци и участваха във възстановяването на щетите от наводненията (отстраняване на животински трупове, почистване на улици, изпомпване на вода от сградите и т.н.)

21. По силата на новия Наказателно-процесуален закон (OG 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13 и 145/13) всички затворнически присъди до шест месеца се заменят с решения за безвъзмезден труд освен в случаите, където целта на наказанието не може да бъде постигната чрез безвъзмезден труд. Затворническите присъди до една година също могат да бъдат заменени с решения за безвъзмезден труд по усмотрение на съда.

до затварянето на доброволческия лагер. По време на тези дейности правонарушителите изпълниха общо 11 000 часа безвъзмезден труд в работата по облекчаване последиците от наводненията.

3.3. УСЛОВНА ПРИСЪДА С ПРОБАЦИЯ

Условната присъда с пробация и по-точно пробационен надзор принадлежи към традиционните форми на алтернативи на лишаването от свобода, например обществените санкции и мерки. През ХХ век в много от страните от бившия Източен блок в Европа условните присъди са били най-често налаганата санкция от наказателните съдилища. Тъй като в много от тези страни пробационните служби не са съществували по това време, прилагането и надзора на тези санкции е било свързано не със социални работници (социални пазители – например в Чехия и други страни), а основно с полицията и правосъдната система. След политическите промени в Европа през 1989 г. стартират правна и съдебна реформи и постепенно се развиват нови пробационни служби и нова различна система на обществени санкции и мерки. В съответствие с тези нови развития в наказателните политики, условните присъди са променени съобразно дейността на новоосновените пробационни служби и пробационният надзор започва да се извършва от пробационни служители.

Условните присъди с пробационен надзор и новата им рамка, произтичаща от новите правни мерки и професионални подходи, стават важна част от задачите на тези новоосновани пробационни служби. Много европейски страни и техните юрисдикции понастоящем имат различни видове изпълнение на условни присъди, последвани от дейности на пробационните служби. Това може да е традиционна рамка на условния период и пробационния надзор, или може да е по-малко наказваща правна мярка като отложена присъда с условно освобождаване и пробационен надзор.

В рамките на условните присъди могат да бъдат наложени няколко мерки и отговорности за правонарушителите, свързани с надзора на пробационните служители. Те могат да бъдат наложени и като пробационни заповеди, фокусирани най-вече върху изпълнението на специфични програми и интервенции, например обучения за социални

умения, работни умения, поведенчески или когнитивно-поведенчески програми, справяне с гнева, програми за лечение на наркозависимост, програми за включване в пазара на труда, консултиране за задлъжнялост и т.н. Условните наказания обикновено са свързани с пробационен надзор. Условната присъда може да бъде предложена на етапа преди осъждането чрез предсъдебен доклад, съставен от пробационен служител. Когато един правонарушител бъде намерен за виновен, съдът взема решение, налага наказанието и благодарение на информацията от доклада може да определи ефективна, адекватна и подходяща обществена санкция или мярка, която да подхожда на правонарушителя, както и на рисковете от рецидив и на социалната и семейна ситуация. В това отношение гъвкавостта на правната рамка на условията или отложения период е много важен. Продължителността трябва да бъде съответна на тежестта на правонарушението, както и на рисковете от рецидив и социалната ситуация на правонарушителя. В практиката в името на безопасността на обществото е много по-добре да има гъвкави възможности за удължаване или скъсяване на условията период. Това трябва да зависи единствено от развитието на случаите и доклада от пробационните служители. В действителност това е важната част от социалната отговорност на пробационните служби.

3.3.1. Европейски практики

В **Австрия** австрийската служба за пробация и медиация (Neustart) има различни програми и отговорности по време на условията период. Те включват надзор, координация, докладване и подкрепа в рамките на *заповедта за лечение*, надзор, координация, докладване и подкрепа в рамките на *заповедта за обучение*, докладване и подкрепа в рамките на *програма за лечение* на наркотици и алкохол и докладване и подкрепа в рамките на *процеса на компенсация на жертвата*.

Рамката на условната присъда е както следва. Една присъда може да бъде изцяло отложена с изпитателен срок в случаи на глоби или присъди с лишаване от свобода, които не надхвърлят две години. Присъдата може да бъде частично отложена в случаи на глоби или присъди с лишаване от свобода, които не надхвърлят три години²². Neustart също така използва доброволци за пробационните дейности. „Добро-

волчeskата работа се върши само в областта на пробацията. Тя изисква стандарти като например подбор, обучение и селекция на подходящи случаи, надзор от професионален персонал и ограничение на броя на случаите между един и пет. С някои изключения, като например сексуални правонарушители и клиенти с множество проблеми, доброволният персонал върши същата пробационна работа, както и професионалистите²³. Това означава, че те използват доброволци за пробационната работа и в рамките на условните присъди.

В **Белгия** белгийската пробационна служба (Правосъдната палата) гарантира включването на пробацията чрез няколко вида „пробационни заповеди“, както например заповед за обучение, където отговаря за надзора на правонарушителите. Пробационната служба също така поема отговорност за надзора на правонарушителите и в рамките на заповед за лечение, както и образователни мерки. Пробационният надзор е стандартна част от отложената присъда. „Продължителността на пробационния период се решава от съдията и може да бъде от 1 до 5 години от датата на съдебното решение. В този период, ако осъденият извърши нови правонарушения или наруши пробационните условия, присъдата може да бъде изпълнена. В края на успешния пробационен период изпълнението на присъдата вече не може да бъде приведено в действие“²⁴. В пилотния проект на Правосъдната палата в Антверп „Кръгове на подкрепа и отчетност“ са използвани доброволци за ментори и подкрепа на сексуални правонарушители.

В **Швейцария** пробационните служби поемат отговорност за пробация и надзор, координация, помощ за препращане и подкрепа в рамките на заповед за лечение. Те са също така отговорни за надзор, координация и препращане в рамките на програма за лечение от наркотици/алкохол. Например Цюрихския кантон има забележителна социална служба с лечение чрез заместители на хероина. Пробационните служби в Швейцария имат много про-социален подход. Те прилагат много подробно разработена система на сътрудничество между съответните институции в рамките на прилагането на условните присъди с пробация или пробационни заповеди. От 2000 г. някои

22. „Пробацията в Европа“ [Probation in Europe], глава „Австрия“, 2013 г.

23. „Пробацията в Европа“ [Probation in Europe], глава „Австрия“, 2013 г.

24. Пробационни мерки и алтернативни санкции в ЕС [Probation measures and alternative sanctions in the EU].

от швейцарските кантони включват доброволци в пробационното подпомагане²⁵.

3.4. УСЛОВНО ОСВОБОЖДАВАНЕ С ПРОБАЦИЯ

Условното освобождаване трябва да има за цел да подпомага затворниците да направят преход от живот в затвора към законосъобразен живот в обществото чрез условията след освобождаване и надзора, които насърчават това и допринасят към безопасността на обществото и намаляването на престъпността в обществото. За да се намалят вредните последици от лишаването от свобода и да се насърчи установяването на затворниците при условия, които търсят да гарантират безопасността на външната общност, законът трябва да направи условното освобождаване достъпно за всички осъдени затворници, включително тези, които са осъдени на доживотен затвор²⁶. Условното освобождаване под надзор е вид условно освобождаване и допринася за защитата на обществото, като позволява на някои правонарушители да изтърпят част от присъдата си в общността под надзора на пробационен служител и подлежи на условия (например Съвета за условно освобождаване на Канада).

Законовата рамка на условното освобождаване под надзор е различна в различните страни, но има много сходства между прилаганите модели. Условното освобождаване обикновено е разделено на няколко нива. Условното освобождаване за нискорискови правонарушения е възможно например след една трета изтърпяна присъда. Някои юрисдикции имат възможност за освобождаване след половин изтърпяна присъда в случаите на правонарушения от средна тежест или две трети от изтърпяната присъда в случаи на много тежки правонарушения и специални разпоредби на условно освобождаване в случаи на много тежки правонарушения. Обичайно това може да са случаи с доживотни присъди, където условното освобождаване е възможно например след двайсет години изтърпяна присъда, както

25. „Пробацията в Европа“ [Probation in Europe], глава „Швейцария“, 2013 г.

26. Препоръка Rec(2003)22 на Комитета на министрите към страните-членки за условното предсрочно освобождаване.

примерно постановява правният режим в Чехия.

Правната рамка на условното освобождаване винаги трябва да бъде много гъвкава, особено по отношение на продължителността на условния период. Важно е тя да е устроена с оглед на вида и тежестта на правонарушението и след оценка на рисковете и нуждите на затворниците или условно освободените. В случаи на проблеми с прилагането на условното освобождаване, по-ефективната практика е да се удължи условният период и да се наложат някои нови мерки или отговорности. В някои юрисдикции в Европа решенията за условно освобождаване се взимат от съвети по условното освобождаване или други институции, уредени със закон. Такъв е случаят в англосаксонската система, а именно Великобритания, Норвегия и **Белгия**.

Условното освобождаване трябва да бъде важна част от наказателните политики на държавите. Говорим не само за правните рамки на условното освобождаване от затвора, а за системата. Съветът за условно освобождаване на **Канада** и вниманието, което се обръща от много европейски страни на въвеждането на ефективни системи на условно освобождаване, са ясни доказателства в подкрепа на този факт. Условното освобождаване може да има дълбоко въздействие върху затворническото население и рецидива, като намалява и двете. Ефективността и ефикасността на системата за условно освобождаване зависи от няколко аспекта. Много е важно да се свърже превенцията на рецидива и престъпността с наказателните, социалните и икономическите обстоятелства. Причината за това е проста. Рецидивът и затворническото пренаселване са тясно свързани с наказателните, социалните и икономическите условия. Не е рядко срещано страните да имат сравнително ниски нива на престъпност, но с високи нива на рецидив обикновено заради престъпления, свързани със собствеността, извършени от правонарушители с дългосрочен нисък социален статус. Те са „впримчени“ в порочен кръг на повтарящи се проблеми, причинени от наказателни, поведенчески, социални и икономически проблеми. Това много често е основният аргумент защо е важно да има система за условно предсрочно освобождаване, която да е ефективно устроена. Ясното доказателство за това какво работи и какво не обикновено е населеността на затворите и нивото на рецидив.

3.4.1. Европейски и международни практики

В **Норвегия** законът за изпълнение на наказанията постановява, че затворникът може да бъде условно освободен, когато е излежал две трети от безусловна присъда лишаване от свобода (включително евентуален период задържане под стража), но не по-малко от 60 дни. Решението се взема от корекционните служби, като в този случай се инициира от затвора, в който правонарушителят изтърпява присъда. Условното освобождаване за оставащ период от по-малко от 14 дни може да се позволи само при изключителни случаи. Условното освобождаване може да се позволи и в случаи, в които правонарушителят изтърпява присъдата изцяло или отчасти в институция за лечение или болница, общежитие за временно настаняване (halfway house) или домашен арест²⁷.

Сътрудничеството между пробацията и затворническите служби е един от ключовите елементи за успешното и ефективно изпълнение на условното освобождаване. В Норвегия службата за пробацията и затворите (корекционната служба) е организирана под един покрив като две служби с отделни, както и с общи цели. Службата развива практиката на трансферното управление на затворниците. Трансферното управление включва дейности като оценка на рисковете и потребностите на правонарушителя в затвора и затворническата му класификация. Въз основа на оценката се изготвя план за присъдата. Този план включва например програми или лечения, които са определени като подходящи за затворника, например когнитивно-поведенческа програма, умения за работа, включително обучение за нова работа и т.н. Планът на присъдата е нещо като плана за пробационен надзор в рамките на условната присъда. Обикновено целта му е условно освобождаване. В случай на условно освобождаване, пробационната служба следва важните резултати от плана на присъдата в рамките на плана за пробационен надзор.

Норвежката система на условно освобождаване е свързана с общежитията за временно настаняване (halfway houses). Те са част от затворническата система. По време на първия етап на условното освобождаване освободеният трябва да участва в програма в общежитие

27. „Пробацията в Европа“ [Probation in Europe], Норвегия.

за временно настаняване. Това е важно заради целевата адаптация на освобождения към живота на свобода. Също така е важно заради целта елиминиране на потенциалните рискове от връщане към вредните навици и по-добрите условия за повторно влизане на пазара на труда от условно освобождения или завръщането му в семейната обстановка.

Холандия също практикува система с общежития за временно настаняване (halfway houses) за условно предсрочно освободените. Това не е задължително за правонарушителя. Общежитията за временно настаняване са също така програми на Армията на спасението в Холандия, която е част от пробационната служба.

Англия и Уелс имат пробационен тръст и пробационна служба. Съветите за условно освобождаване разрешават условните и условно предсрочните освобождавания. Общежитията на пробацията, като например общежитията за временно настаняване (halfway houses), са част от процеса на условно освобождаване.

В **Чехия** пробационната и затворническата служба сътрудничат според взаимно съглашение, включващо общите подходи за сътрудничество в рамките на процеса за условно освобождаване. Съглашението се подписва от главните директори и на двете служби. В продължение на вече години службите изпълняват проект, посветен на съветите за условно освобождаване. Проектът се нарича „Крехък шанс“ и е пилотна практика за съвети за условно освобождаване, включително подкрепа на жертвите и правото им да участват доброволно в изслушвания при съветите.

В **Канада** Съветът за условно освобождаване е уникална система, която съчетава работата със затворници и освободени с подкрепата и защитата на жертвите на престъплението и обществото. Това е ефективна връзка между принципите на възстановителното правосъдие в рамките на пробацията и затворническата практика. Канадската корекционна служба има организация, подобна на норвежката служба, което означава, че пробацията и затворническата система са под един и същи покрив. Съветът за условно освобождаване на Канада е пример за много успешен подход в наказателната политика. Съветът обръща внимание на правата и нуждите на жертвите в процеса на условно освобождаване. Те имат право доброволно да участват в

изслушванията на съвета. Съветът също така осигурява индивидуална подкрепа на жертвите на престъпления. Резултатите от действието на Съвета за условно освобождаване са изключително добри. Например: 99.1% от федералните периоди за дневен надзор приключват без рецидив, което показва 0,4 процента увеличение в сравнение с 2013-2014 г. и нивата на насилствен рецидив за разлика от 2014-2015 г. 97.3% от федералните периоди за цялостно условно освобождаване за правонарушителите, които изтърпяват определени присъди, приключват без рецидив, което е 1,3 процента подобрене в сравнение с нивата от 2013-2014 г. 0% е насилственият рецидив при федералното пълно условно освобождаване в периода 2014-2015²⁸.

“Дневното освобождаване позволява на правонарушителя да участва в дейности, базирани в общността, като подготовка за пълно освобождаване или законово освобождаване. Правонарушителите с дневно освобождаване трябва да се завърнат всяка нощ в жилищно общежитие в общността или общежитие за временно настаняване (halfway house), освен ако не им бъде казано друго от съвета за условно освобождаване на Канада. В допълнение към стандартните условия на дневното освобождаване Съветът за условно освобождаване може също така да наложи специални условия, с които правонарушителят трябва да се съобразява по време на освобождаването.”

“Пълното освобождаване позволява на правонарушителите да изпълнят част от присъдата си под надзор в общността при определени условия. Пълното освобождаване обичайно следва успешното завършване на дневното освобождаване. Правонарушителите на пълно освобождаване обикновено живеят в частно жилище.”

“Законовото освобождаване е задължителното освобождаване по закон. То не е условно освобождаване и не е решение на Съвета за условно освобождаване на Канада. По закон повечето правонарушители (с изключение на тези, които изтърпяват доживотна или неограничена присъда) трябва да бъдат освободени под надзор от корекционната служба на Канада след изтърпяване на 2/3 от присъдата им, ако не е било разрешено вече условно освобождаване”²⁹.

28. Съвет за условно освобождаване на Канада [Parole Board of Canada, Canadian performance monitoring report 2014-2015; www.canada.ca/en/parole-board].

29. Пробационен съвет на Канада [Parole Board of Canada, www.canada.ca/en/parole-board].

ГЛАВА 4

ВЪЗСТАНОВИТЕЛНО ПРАВОСЪДИЕ

Определението на ООН за възстановително правосъдие (restorative justice)³⁰ (Ръководство по програми за възстановително правосъдие [Handbook on Restorative Justice Programmes]) гласи следното: “Ще бъде използвано определението за програми за възстановително правосъдие, намиращо се в Основните принципи: “всяка програма, която използва възстановителни процеси и търси да постигне възстановителни резултати”.

Ударението в това определение е ясно поставено върху процесите на участие, които са проектирани да постигнат желан резултат. „Възстановителният процес“ се определя като “всеки процес, в който жертвата и правонарушителят, а където е подходящо, всички други лица или членове на общността, засегнати от престъплението, участват активно в разрешаването на въпросите, произлизащи от престъплението, обикновено с помощта на фасилитатор”. Възстановителното правосъдие обръща също толкова внимание на процеса, колкото и на резултата. Индивидите, участващи в този процес, са наричани „страните“. В Европа и много други части на света процесът често се нарича с името на техниката, която повечето модели споделят – „медиация“ като отделно от правното отсъждане.

Определението на Съвета на Европа за възстановително правосъдие³¹ според Европейските правила за пробацията гласи: “Възстановителното правосъдие включва подходи и програми, основани на няколко основни предположения:

- а. че откликът на престъплението следва да възстановява възможно най-много вредата, нанесена на жертвата;
- б. че правонарушителите трябва да бъдат доведени до разбирането, че поведението им не е приемливо и че е имало действителни последствия за жертвата и за обществото;

30. Ръководство по програми за възстановително правосъдие на ООН, 2006 г. [Handbook on Restorative Justice Programmes. New York, United Nations]

31. Препоръка CM/Rec(2010)1 на Комитета на министрите към страните-членки върху правилата за пробацията на Съвета на Европа – дефиниция в речника на тази препоръка.

- в. че правонарушителите могат и трябва да приемат отговорност за действията си;
- г. че жертвите трябва да имат възможност да изразят нуждите си и да участват в определянето на най-добрия начин, по който правонарушителят може да извърши репарации, и
- д. че общността има отговорност да допринесе към този процес“.

4.1. ИСТОРИЯ НА ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ

В миналото пробационните служби винаги са адресирали единствено правонарушителите в наказателното право. Въпреки големите си разлики, както и англосаксонската, така и континенталната правосъдни системи са имали за цел да „уловят, съдят и осъдят“ правонарушителите; жертвата на престъплението винаги е била пренебрегвана. Това мнение все още преобладава в Европа и навън. Практиката основателно бива критикувана не само в правосъдните системи, а и в академичните среди и неправителствените организации, които са се занимавали със защитата и подпомагането на жертвите, както и от обществото. Основаната на научни доказателства „концепция“ на възстановителното правосъдие, която нарича престъплението социален инцидент, засягащ всички от участниците в „историята“ – не само държавата и не само правонарушителя, но предимно жертвата на престъплението, близките на жертвата и често също така съжителстващите на мястото, където те живеят, общността им – е довела до истинска революция в начина на мислене на хората. Както казва Хауърд Зер, един от бащите на възстановителното правосъдие, това означава буквално слагане на нов чифт очила „сменяне на лещите“, за да се разбере по-добре случката на престъплението³².

Принципите и програмите на възстановителното правосъдие постепенно са започнали да проникват в законите, методологиите и практиките на правосъдните системи, както и пробационните служби. През последните тридесет години „Движението за възстановително правосъдие“ е станало истински партньор и е вдъхновило много страни³³.

32. „Смяна на лещите: нов фокус за наказателното правосъдие“ [Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice, Scottsdale, PA: Herald Press, 271p. 1990].

33. Наръчник за най-добри практики за употреба в Чехия и чужбина [Best Practice Manual for Czech and International Use; Project Restorative Justice - Victims Support and Counselling. Funded by European Commission, Prague 2012].

Възстановителното правосъдие е теоретична и практическа парадигма. Въз основа на тази парадигмална група са развити ефективни и ефикасни програми за възстановително правосъдие като например медиацията между жертва и извършител (Victim Offender Mediation), срещи на семейната група (Family Group Conferences), кръгове за осъждане (Sentencing Circles), Съветът за условното освобождаване в Канада (Parole Board of Canada), които са сред най-известните програми за възстановително правосъдие в света. Програмата за медиация между жертва и извършител вероятно е най-известната и най-много използвана програма за възстановително правосъдие в света.

4.2. ВЪЗСТАНОВИТЕЛНО ПРАВОСЪДИЕ В БЪЛГАРИЯ

Правната рамка за медиацията между жертва и извършител в България се осигурява от Закона за медиацията, който влиза в сила през 2004 г. Този закон е общ и разпоредбите му покриват също така програми за възстановително правосъдие, както и медиация по граждански въпроси. България обръща внимание на възстановителното правосъдие и медиацията между жертва и извършител предимно след влизането на страната в Европейския съюз. Българската наказателно-правна система е приела вече някои от новите стратегически документи като „Концепция за държавна политика в областта на правосъдието за деца (2011 г.)“ и „Стратегия за продължаване на реформата в съдебната система (2014 г.)“

4.3. НАЙ-ДОБРИ ПРАКТИКИ ВЪВ ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ: МЕЖДУНАРОДНИ ПРИМЕРИ³⁴

В Австрия службата за пробация и медиация (Neustart) осигурява програма за медиация между жертвата и пълнолетните извършители, както и за непълнолетни правонарушители. В Австрия МЖИ стартира през 80-те години на XX век (1998 г.) и в края на века бива въведена МЖИ програма за пълнолетни правонарушители. МЖИ е част от Наказателния кодекс като начин за отклоняване и прекратяване на

34. Източник: Европейско изследване върху възстановителното правосъдие [Source: the European Research on Restorative Juvenile Justice. (International Juvenile Justice Observatory), 2015].

наказателната процедура (Täter Opfer Ausgleich). Медиацията между жертвата и непълнолетните правонарушители е част от закона за правосъдието за деца, който е приет от системата за наказателно правосъдие през 1988 г. Австрийският модел на пробация и медиация под един покрив е първи в Европа и в дългосрочен план е много ефективен с положителни резултати.

В **Белгия** моделът за възстановително правосъдие за пълнолетните и непълнолетните се основава предимно на програмата за медиация между жертва и извършител, а от 2006 г. насам и върху възстановителните срещи за непълнолетни. Първите дейности по възстановително правосъдие стартират в началото на 80-те години на ХХ век чрез медиацията между жертва и извършител за непълнолетни. МЖИ дава възможност на неправителствени организации и социални работници да установят тясно сътрудничество с институциите на наказателно-правосъдната система. МЖИ може да бъде организирана под ръководството на обществената прокуратура, в рамките на административната структура на общините или в рамката на така наречения Дом на правосъдието, или от неправителствени организации. МЖИ като част от наказателно-правосъдната система и медиацията е свързана с възможности за отклоняване на наказателната процедура. От 1994 г. наказателната процедура може да бъде прекратена за пълнолетните правонарушители от прокурорите, а от 2005 г. – и от съда в рамките на най-тежките правонарушения. Белгия също така включва МЖИ в рамките на затворническата присъда като медиация между затворника и жертвата на неговото престъпление, като е основан специален фонд за жертвите, а затворниците плащат в брой на фонда или чрез доброволен труд като компенсация към жертвата и обществото. Белгия приема тази програма за национална стратегия. Белгийската пробационна служба (Правосъдна палата) осигурява подпомагане на жертвите от специализирани асистенти под формата на четири отговорности: да информира, да подпомага, да препраща и да осведомява.

В **Чехия** службата по пробация и медиация (СПМ) предоставя програма за медиация за пълнолетни и непълнолетни правонарушители. СПМ осигурява също и подкрепа на жертвите и консултиране според новия специален Закон за жертвите. Службата разработва и изпълня-

ва подходи към възстановителното правосъдие в рамките на цялата наказателна процедура, включително пробация и надзор при условно освобождаване. Първоначалната концепция за агенцията е изградена върху допускането, че ключовата област на действие трябва да бъде предсъдебното криминално следствие. През тази фаза агенцията осигурява услуги както за жертвата, така и за обвиняемия, насочени към уреждане на конфликти, произлизащи от правонарушението. Това включва по-специално медиация между жертвата и обвиняемия и подготвянето на предсъдебен доклад.

Сътрудничеството на жертвата и обвиняемия със СПМ е изцяло доброволно на този етап. Към обвиняемия се прилага презумпцията за невинност, както, разбира се, и за жертвата. На практика обаче службата като цяло се опитва да прилага принципа, че е по-ефективно да се мотивира обвиняемият да сътрудничи, а не да се разчита само на принудата въз основа на властта, предоставена от закона. Дейностите на агенцията може да доведат например до прекратяване на наказателното следствие чрез отклоняване или прилагането на подходящи обществени санкции или мерки. В Наказателно-процесуалния кодекс са включени институти за отклоняване. МЖИ програма се предоставя за пълнолетни и непълнолетни правонарушители от 2001 г., а от 2003 г. програмата за медиация между жертвата и извършителя е въведена и в новия Закон за правосъдието за деца от 2003 г.

Службата за пробация и медиация разработи и изпълни успешно проекти за жертвите на престъпления, базирани на сътрудничество с НПО-та. Проектите включват възстановително консултиране за жертвите на престъпления, за да се развият сътрудничества на местно ниво в изграждането на мултидисциплинарни екипи за жертвите. Те са финансирани от Европейския съюз. Проектите бяха изпълнени в 30 града и 60 центъра за консултиране на жертвите на престъпления бяха учредени. Услугите бяха поделени между службата по пробация и медиация и специално обучени НПО-та. Един от важните резултати от проекта е издадения Наръчник за най-добри практики за употреба в Чехия и чужбина³⁵.

35. www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Best-Practice_Manual_RJ_CZ.pdf.

В **Ирландия** първите дейности по възстановително правосъдие са пилотирани в средата на 90-те години на XX век за непълнолетни правонарушители. Програмата за възстановително правосъдие е налична както за непълнолетни, така и за пълнолетни правонарушители. В рамките на службата по правосъдие за непълнолетни и правосъдието за непълнолетни на ирландската полиция (Garda) това е програма, базирана в полицейската институция, която организира възстановителни срещи с участието на правонарушителя, неговите роднини и поддръжници, както и поддръжниците на жертвата на престъплението и роднините или близките и засегнатите от общността, полицейски служител, значим съсед, учител, свещеник и други. Програмите за възстановително правосъдие в рамките на системата за правосъдие за непълнолетни действат на национално ниво.

В Канада националният Съвет за условно освобождаване е уникална система, която съчетава работата със затворници и условно освободени с подкрепата и защитата на жертвите на престъпленията и обществото. (Виж 3.4.1) Канадският департамент по правосъдие подкрепя центровете за медиация и възстановително правосъдие, обслужвани от НПО и изпълняващи програми МЖИ, както и други възстановителни програми като например срещите на семейната група. Според канадската наказателна процедура е възможно въз основа на успешните програми за МЖИ и срещите на семейната група да се прекрати наказателното правосъдие. Медиациите или възстановителните срещи са включени в закона най-вече за непълнолетните правонарушители. Канада има специален закон в някои провинции за коренното население, които са предимно подходи и програми за възстановително правосъдие.

4.4. ПРЕПОРЪКИ НА СЪВЕТА НА ЕВРОПА, СВЪРЗАНИ С ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ

Препоръките на Съвета на Европа, които са свързани с възстановителното правосъдие, са:

- Медиацията в наказателните въпроси (Mediation in Penal Matters); Препоръка No. R (99) 19;
- Препоръка CM/Rec(2010)1 на Комитета на министрите от страни-членки на Съвета на Европа върху европейските правила за

- пробацията;
- Европейските правила за непълнолетни правонарушители, които подлежат на санкции или мерки (European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures), CM/Rec(2008)11.

4.5. ЗАКЛЮЧЕНИЯ ОТ ПРЕПОРЪКИТЕ

Финални заключения и препоръки за ефективно приемане и най-добри практики на програмите за възстановително правосъдие:

- Програмите за възстановително правосъдие следва да бъдат включени в системата за наказателно правосъдие (законали за детското правосъдие, Наказателен кодекс, Наказателно-процесуален кодекс, закон за пробацията, закони или други нормативни актове за възстановителното правосъдие)
- Програмите и дейностите за възстановително правосъдие следва да бъдат използвани в общата рамка на обществените санкции и мерки и в рамките на наказателната процедура.
- Програмите за възстановително правосъдие следва да бъдат осигурявани от мотивирани и обучени хора, професионалисти от правосъдните или обществените агенции или доброволци.
- Програмата за медиация между жертвата и извършителя не е толкова значима, колкото медиацията по граждански въпроси.
- Програмите за възстановително правосъдие могат да са част от всякакви дейности по пробация и условно освобождаване.

Днес електронното наблюдение (ЕН) в полето на наказателната политика в Европа не е нищо ново. Употребата на ЕН се е разширила в целия свят, а технологиите са еволюирали. Сред първите страни, въвели ЕН, са Англия и Уелс, Холандия, Швеция и Испания. Втората „голяма вълна“ на въвеждане на ЕН се случи през 2000 г., когато държави като Португалия, Франция, Белгия, Италия, Шотландия и Швейцария започнаха да използват ЕН, а в днешно време мнозинството от държавите в Европа използват една или друга форма на ЕН. То може да бъде предоставено като част от домашния арест или лишаването от свобода на различни етапи от наказателния процес. Винаги е важно да се помни, че ЕН не е рехабилитативна мярка само по себе си, ако не бъде съчетано с пробационна служба. Но ЕН може да подпомогне пробационната служба по отношение на самодисциплината на правонарушителя и по този начин да предотврати рецидива.

В Съвета на Европа има многостранни редовни срещи, които помагат на делегатите да разберат и да споделят опита си, както и да развият този въпрос³⁶. Конфедерацията на европейските пробационни служби (Confederation of European Probation [CEP]) организира срещи, работни групи и редовни конференции, засягащи ЕН, където професионалисти от различни страни и с различен опит могат да споделят най-добри практики³⁷.

5.1. ПРЕПОРЪКИ, СВЪРЗАНИ С ЕЛЕКТРОННОТО НАБЛЮДЕНИЕ

По отношение на правните източници в Европа върху ЕН има различни международни препоръки върху обществените санкции и мерки,

36. Многостранна среща върху етиката в ЕН.

37. 10-та конференция на CEP върху електронното наблюдение в Европа „Завръщане в бъдещето“, проведена през април 2016 г. в Рига, Латвия. Делегатите включваха представители на бизнеса, правителствени експерти по политиките, практики, академици и изследователи, някои от които посетиха още първата конференция на CEP върху ЕН през 1998 г. Следващата конференция на CEP върху ЕН се организира през 2018 г. в Хърватска.

които също така насърчават употребата на ЕН като алтернатива на лишаването от свобода и които представят насоки за държавите:

- Препоръка No. R (97) 12 на Комитета на министрите към страните-членки върху Европейските правила за обществени санкции и мерки (Приета от Комитета на министрите на 10 септември 1997 г. на 600-та среща на заместник-министрите)
- Препоръка Rec(2003)22 на Комитета на министрите към държавите членки върху условното освобождаване (Приета от Комитета на министрите към Съвета на Европа на 24 септември 2003 г. на 853-та среща на заместник-министрите) – в тази препоръка ЕН е споменато като една от мерките, които може да бъдат използвани, за да се изпълни условното освобождаване.
- Препоръка CM/Rec (2010)1 на Комитета на министрите към страните-членки върху правилата за пробацията на Съвета на Европа (Приета от Комитета на министрите на 20 януари 2010 г. на 1075-та среща на заместник-министрите) от Комитета на министрите. Тази препоръка е известна също като Европейските правила за пробацията и има две особено важни правила, отнасящи се до ЕН, които гласят: „Когато ЕН се използва като част от пробационния надзор, то следва да бъде в съчетание с интервенция, предназначена за рехабилитация и подкрепа на прекратяването на престъпната дейност“ и „Нивото на технологичен надзор не трябва да бъде по-голямо от изискваното в индивидуалния случай, като се вземе предвид тежестта на извършеното правонарушение и рисковете за сигурността на обществото“. Като се има предвид зачитането на човешките правила на правонарушителите, трябва да се вземе информирано съгласие от правонарушителя за ЕН, като се отдаде специално внимание на въпросите на личния живот.

Препоръка (CM/Rec(2014)4) върху ЕН (февруари 2014), (Приета от Комитета на министрите на 19 февруари 2014 г. на 1192-та среща на заместник-министрите) е най-важната за ЕН в Европа. Тя е разделена на части, регулиращи определенията (дава определение на ЕН), основните принципи, условията за изпълнението на ЕН на различните етапи от наказателния процес и етични въпроси, проблеми на данните, защита на данните, персонал и работа с обществеността, изследвания и оценка. Цялостната ѝ цел е да определи един комплекс от основни принципи, свързани с етичните въпроси и професионалните стандар-

ти, които позволяват националните власти да осигурят справедлива, пропорционална и ефективна употреба на различните форми на ЕН в рамките на наказателно-правосъдния процес, зачитайки изцяло правата на засегнатите. Например препоръката казва, че „при никакви обстоятелства ЕН не може да бъде използвано, за да се причини нарочна физическа или психична вреда или страдание на заподозрян или правонарушител“. Също така се казва, че „употребата, както и видовете, продължителността и модалностите на изпълнение на ЕН в рамката на наказателното правосъдие следва да бъдат регулирани от закона“ и че „решенията за налагане или отменяне на ЕН се взимат от съдебните власти или позволяват съдебен преглед“. Разбира се, трябва да се има предвид, че препоръката съставлява само минимален стандарт и страните са свободни да развият по-високи стандарти във вътрешното си законодателство. Но препоръката е много полезна като насока при задаването на вътрешните национални правила, засягащи ЕН.

В съответствие с препоръките и в зависимост от националната юрисдикция, ЕН може да бъде използвано при един или повече от следните етапи на наказателното правосъдие:

- По време на етапа на следствието;
- Като условие за отлагане във времето или изпълнение на затворническа присъда;
- Като самостоятелно средство за надзор на наказателна санкция или мярка в общността;
- В съчетание с други пробационни интервенции;
- Като мярка преди освобождаване за тези в затвора;
- В рамките на условното освобождаване от затвора;
- Като интензивна мярка за насочване и надзор за определен тип правонарушители след освобождаването им от затвора;
- Като средство за наблюдаване на вътрешните движения на правонарушителите, лишени от свобода, както и/или периметрите на откритите затвори;
- Като средство за защита на определени жертви на престъпление от индивидуални заподозрени или правонарушители.

В етапа на следствието ЕН може да бъде условие към освобождаването под гаранция (например в Англия и Уелс, Португалия, Франция и Холандия).

ЕН като „входна врата“ е прикрепено към обществените санкции и мерки (например в **Англия и Уелс, Германия, Португалия, Холандия, Шотландия, Естония, Дания, Белгия, Швеция**).

ЕН като „задна врата“ е прикрепено към условното освобождаване (например в **Австрия, Англия и Уелс, Швеция, Франция, Естония, Португалия**).

ЕН може да бъде използвано и в етапа след освобождаването като условие към доживотния надзор (например във **Франция и в Англия и Уелс**).

5.2. ЕЛЕКТРОННОТО НАБЛЮДЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ

Електронното наблюдение вече е въведено в България с две пилотни програми. През 2010 г. първата пилотна програма стартира в България (области Благоевград и София) в рамките на Националната пробационна служба като част от програма PHARE на ЕС с туининг проект. Пилотният проект е разработен, за да оцени потенциала на ЕН като допълнителен инструмент за управление на правонарушителите в областта, като по този начин допринася за безопасността на българските граждани. То е предназначено да осигури на пробационните служители допълнителни инструменти за надзор и наблюдение в общността, да увеличи отговорността на правонарушителите, да насърчи положителното поведение на правонарушителите и да подсили безопасността на персонала. В добавка към това специфичните цели са:

- Тестиране на технологията за ЕН (електронно проследяване);
- Проверка дали наличните политики и протоколи за реакция са подходящи;
- Оценка на готовността на персонала да използва ЕН като инструмент за подпомагане наблюдението на правонарушителите в общността;
- Идентифициране на подходящите протоколи за реакция, когато бъде получен сигнал по ЕН;
- Предоставяне на повече информация на ръководещите случаи за изпълнението на съдебните решения и условията на ранно освобождаване;

- Осигуряване на инструмент за наблюдение на тенденциите в моделите на поведение на правонарушителите;
- Даване на ранна индикация за потенциални трудности в поведението на правонарушителите; и
- Идентифициране на бъдещи потребности и изисквания по отношение на потенциален по-голям мащаб, например национална програма за ЕН в по-голям мащаб.

По време на пилотния проект от пробацията бяха определени 10 правонарушителя, които участваха в пилотната програма за шест месеца.

След първия пилотен проект се изпълни проектът „Засилване прилагането на пробационните мерки в съответствие с европейските стандарти и система за електронен мониторинг“, подкрепен от Норвежкия финансов механизъм, по който една от дейностите беше „Осигуряване на услуги за електронно наблюдение“. Този проект имаше продължителност от 18 месеца (2014-2015) за 180 правонарушителя. През това време на правонарушителите беше поставено условие да не напускат жилището си за определен период нощем – основно между 22:00 и 6:00. Чрез проекта едно GPS устройство също така беше използвано, за да ограничи свободното придвижване извън района около местоживеенето на един правонарушител, за да се направи тест на този вид система за ЕН.

В момента се осъществява проектът „Модернизация на пенитенциарната система в България“. Той стартира на 14.12.2016 г. и се очаква да приключи на 14.02.2018 г. По този проект ще бъде закупена система за електронно наблюдение, която ще бъде инсталирана, тествана и въведена с включени параметри за изграждане на цялостна платформа с необходимия хардуер и софтуер, инсталиране и поддържане на оборудването, диагностика, консумативи, гаранция и обучение на персонала. Ще бъдат закупени поне 250 стационарни устройства и лични идентификационни устройства (тип гривна) за поне 250 правонарушители. Това ще позволи наблюдението на поне 500 нарушители в рамките на 1 календарна година.

5.3. ЕВРОПЕЙСКИ ПРАКТИКИ

Практиката на ЕН в различните страни може да послужи като добър пример как да се използва ЕН.

Във **Великобритания (Англия и Уелс)** ЕН се използва от много години. Още през 1994 г. са въведени съдебни решения за вечерен час като схема за ранно освобождаване от затвора. Днес то се използва много често по икономически причини – ЕН струва по-малко, отколкото лишаването от свобода. Има два вида решения за ЕН: за вечерен час, наложено като самостоятелно решение, или заедно с други присъди или домашен арест, което позволява затворниците да бъдат освободени по-рано на определен адрес, за да се помогне на индивидите да направят преход от лишаването от свобода към общността. Днес в Англия и Уелс ЕН може да бъде използвано като част от следствената заповед, алтернатива на затворническата присъда, ранното освобождаване, след освобождаване, както и за мониторинг на алкохолната употреба. В случай на неспазване полицията получава незабавен сигнал. Пробационната служба отговаря за надзора на правонарушителите под ЕН, за да се подпомогне тяхната рехабилитация. Във Великобритания се използват:

- Радиочестотно наблюдение като преобладаващия вид ЕН технология;
- GPS – глобална система за позициониране. Все още се използва по-малко поради проблеми като липса на GPS сигнал в метрото, слаб сигнал в селските райони и в районите, където сигналът е блокиран от високи сгради, заглушители на GPS сигнала и други устройства за нарочно блокиране;
- Дистанционна система за мониторинг на алкохола. Тя съчетава радиочестотната с GPS технологията и проверява алкохолната трезвеност на правонарушителите.

В Белгия ЕН е въведено отначало като пилотен проект през 1996 г. и след това е въведено на национално ниво през 2000 г., когато е основан Национален център за ЕН. Моделът на ЕН в Белгия е развит по такъв начин, че балансира технологичния контрол, човешкия контрол и социалното подпомагане. Но с разширяването му ЕН става важен инструмент за всички етапи на наказателното правосъдие, така че социалното подпомагане не е толкова важно. Затова днес някои право-

нарушители имат постановено само ЕН, докато други имат както ЕН, така и пробационен надзор.

От 2016 г. насам ЕН също е въведено като самостоятелна присъда за присъди до 1 година. Те използват както радиочестотна, така и GPS технология, докато гласовото разпознаване вече не се използва³⁸. По време на следствията етап наблюдаваните хора (под GPS технология) са ограничени само до местоживеенето си по всяко време. Може да се правят изключения само с изричното разрешение на разследващия съдия и при специфични причини, свързани с разследването. Ако затворническата присъда е по-малко от осем месеца, ЕН може да се разглежда като (квази-)автоматично постановена мярка за преобразуване на присъдата, като решението се взема от местния началник на затвор.

ЕН е придружено от стандартизирани времеви разписания, като например броят часове, в които на правонарушителя е позволено да напусне дома, за да участва в дейности навън като например работа, образование или терапия. През това време няма пробационен надзор. ЕН за затворническите присъди от повече от осем месеца, но не по-дълги от три години, също е много подобно, но в някои случаи решението да се предостави ЕН се взема от централната затворническа администрация. За присъди, по-дълги от три години, ЕН може да бъде разрешено за шест месеца преди датата на условно освобождаване, като решението се основава на психосоциалната оценка и ЕН може да бъде разрешено само ако няма сериозни рискове. Ако се определи ЕН, надзорът се осъществява от пробационната служба³⁹.

ЕН се използва също и като част от условното освобождаване. Решението да се освободят затворниците след изтърпяването на една трета от присъдата им по принцип се взема от началника на затвора. Началникът предприема първата крачка към това затворникът да бъде поставен под ЕН, което включва осигуряването на информация за ЕН и искането на съгласие от затворника да изтърпи санкцията си под ЕН. Ако затворникът се съгласи, началникът на затвора му/й оси-

38. То беше изоставено през 2013 г.

39. Пробационните служители в Белгия се наричат правосъдни асистенти и работят в т.нар. „Правосъдни палати“.

гурява цялата необходима информация и задава дата за инсталиране на устройството за ЕН в дома заедно с Националния център за ЕН. От 2016 г. нататък ЕН също така е една от петте основни принципни санкции, които могат да бъдат наложени на правонарушителите⁴⁰.

Много скандинавски държави имат много интересни системи за ЕН. През 1994 г. Швеция беше сред първите страни в Европа, които въведоха ЕН. В началото ЕН беше използвано като начин за изпълнение на кратки затворнически присъди. В днешно време ЕН се използва като алтернатива на затвора за затворнически присъди до шест месеца. Пробационната служба е компетентната институция за целия процес по ЕН. *Kriminalvarden* е името на организацията, съчетаваща както затворнически, ката и пробационни служби към Министерството на правосъдието. ЕН се използва предимно при мъже (87%) и по-малко при жени (13%). По отношение на вида престъпление, ЕН се използва предимно за шофиране под влиянието на алкохол (45%) и наркотични престъпления (16%). ЕН се налага от *Kriminalvarden*, но се отменя от пробационна комисия.

Изследване в Швеция⁴¹ показва, че интензивният надзор в съчетание с ЕН има значително въздействие върху намаляването на рецидива. Осъденият трябва да кандидатства за ЕН, като членовете на семейството трябва да се съгласят. По време на ЕН човекът трябва да следва дневен график и трябва да има някакъв вид задължение (работа, образование, програма за лечение или нещо подобно) и да не ползва наркотици, като пробационният служител има правото да го посети по всяко време, за да провери присъствието му и да извърши проверка за наркотици. Към момента Швеция прилага както радиочестотна, така и GPS технология⁴².

В другите северни страни ситуацията е подобна. Например в **Норвегия** ЕН се изпълнява винаги с интензивен надзор. Това означава, че човекът под ЕН ще трябва да има определен брой контакти с пробационната служба всяка седмица, като пробационният служител отива в дома на правонарушителя или работното му място. Правонаруши-

40. Заедно с лишаването от свобода, трудово наказание (*work penalty*), самостоятелна пробация и глоби.

41. Марклюд и Холмберг, *Журнал по експериментална криминология*, 2009 г. [Marklund; Fredrik/ Stina Holmberg, "Effects of Early Release From Prison Using Electronic Tagging in Sweden", *Journal of Experimental Criminology*, Vol. 5, Issue:1 March 2009, pp. 41-61.]

42. GPS е нововъведена система.

телят посещава също и специална програма в пробационната служба в зависимост от вида на престъплението.

В южна Европа **Испания** също въвежда ЕН в системата си с пилотен проект през 2000 г. и в днешно време го използва за голям брой случаи. В Испания затворническите и пробационните служби са съчетани в едно. Центровете за социална интеграция са центрове, където лишените от свобода изпълняват присъдата си в открит режим или са в напреднал процес на реинтеграция. Контролът на системата за ЕН е от компетенциите на обществения сектор. Испанската система може да прилага ЕН като начин за контролиране на домашния арест, като начин за контролиране на налагането на забранителна заповед в ситуации на домашно насилие, като мярка след освобождаване при определени видове правонарушители или като разновидност на изпълнението на лишаването от свобода. По отношение на технологията в Испания се използват радиочестотната технология, гласовата верификация, GPS устройства и проверката за употреба на алкохол. Радиочестотната технология се използва при затворниците на трето ниво⁴³ на третиране. GPS се използва за контролиране на кратките отпуски на затворниците от втория клас – закрит режим. ЕН в Испания също така се използва много често, за да се защити жертвата, и в тези случаи ЕН е от компетенциите на Министерството на здравеопазването. GPS устройства се прилагат както на жертвите, така и на правонарушителите, за да се предотврати потенциална среща между тях.

Балтийските държави са сред „младите потребители на ЕН“, но могат да послужат като добър пример. ЕН е въведено през 2007 г. в Естония, 2012 г. в Литва и 2015 г. в Латвия. Тези страни са се отнесли много предпазливо към решението за ЕН. Те разглеждат ЕН като инструмент за засилване на капацитета за изпълнение на този модел – ЕН, интегрирано в общностния надзор, а не като самостоятелна мярка, и целта е социалната реинтеграция на правонарушителите. Броят правонарушители под ЕН все още е нисък, участието на частния сектор е строго ограничено до посрещането на технологичните изисквания, а всички процедури по надзор се изпълняват от затворническата^{44/}

43. В Испания по време на лишаването от свобода има 3 нива на изпълнение на присъдата (първо ниво за най-опасните правонарушители, второ ниво за затворнически режим от закрит тип и трето ниво като открит режим, където лицето е задължено само да прекарва нощите си в затвора).

44. Естония и Литва.

45. Латвия.

пробационната⁴⁵ служба. Всички балтийски държави засега използват само радиочестотната технология.

Хърватия в момента е в процес на пилотиране на ЕН. Като се вземе предвид, че пробационната служба е млада, идеята е първо да се обучат професионалните пробационни служители и след това да се започне с ЕН. По време на пилотния проект правонарушителите в предсъдебна фаза и условно освободени ще се намират под радиочестотно ЕН. В зависимост от пилотните резултати докладът ще предложи постоянно въвеждане на ЕН. Но по време на работните групи, подготвящи пилотирането, стана ясно, че ЕН трябва да бъде използвано повече в такива ситуации като например кратки затворнически присъди (до 6 месеца), в случаи на нарушение или други обществени санкции (безвъзмезден труд) за предсрочно освобождаване или специфични престъпления, както например тези, свързани с футболни фенове.

По време на пилотната подготовка беше изготвен ценови анализ на ползите, използвайки „белгийския модел“. Той ясно показва икономическите ползи за страната, ако се използва ЕН вместо лишаване от свобода. В Хърватия един ден престой в затвора на един правонарушител се оценява на 53 евро, докато един ден пробация за правонарушител е 1,5 евро, а един ден ЕН за един правонарушител – 13 евро. Като се вземе предвид опитът, който различните държави споделят, заключението, което може да се направи, е че европейските препоръки трябва да се имат предвид, когато се изпълнява ЕН. Също така ще бъде по-добре ЕН да се използва в съчетание с пробационната работа. За да се избегнат проблеми с изпълнението, е важно да се избераат подходящите правонарушители за ЕН и да има отличен протокол за сътрудничество между всички компетентни институции. През това време трябва да има обучителни курсове за пробационни служители, затворнически служители, прокуратура, полиция и съдии заради постоянното развитие на технологиите. Не на последно място е важно да се подготви обществеността, за да няма погрешни очаквания, свързани с приемането на ЕН.

ТАВА 6

ЗАКЛЮЧЕНИЯ

От представеното в Наръчника дотук могат да се направят някои общи заключения, които могат да бъдат използвани като **общи принципи** за страни като България, изправени пред необходимостта от по-нататъшно подобрене и развитие на пробационните си системи.

Пробационната практика трябва да е възможно **най-прозрачна**. Това може да се постигне чрез синхронизирането на пробационните практики и процеси в цялата страна, за да стане това видимо за всички заинтересовани страни, включително съдии и прокурори, и да се позволи на обществото да разбере по-добре работата и мисията на пробационните служби.

Пробационната политика и практика трябва да бъде възможно **най-много основана на доказателства**. Пробационните агенции трябва да информират медиите и обществото за целта и ценността на работата си.

Пробационните служби трябва да са възможно **най-професионални**. Работата им винаги трябва да е в съответствие с новите тенденции и развития в областта на пробацията в ЕС и света.

Пробацията не е отделна система, различна от цялата правосъдна система и действаща в своя собствена изолирана среда. Пробационните служби трябва да започнат да работят **в сътрудничество** с другите агенции на правосъдната система, подкрепящите агенции и по-широкото гражданско общество, за да поощряват социалното включване на правонарушителите.

Силно са препоръчителни мерките за засилване на ролята на пробационната служба в предсъдебния етап и подобряване на изпълнението на **предсъдебните доклади**.

Всяка съвременна национална пробационна служба трябва да развие интегрирана стратегия за **комуникация** с медиите и обществото, която да допринесе за засилване на ролята на пробацията като устойчив механизъм за намаляване на престъпността, защита на обществото и прилагане на присъди за лишаване от свобода като последна мярка. Трябва да се съблюдава продължаващ процес за наблюдение на

адекватността на пробационната система, като се започне с осъвременяване на обучителната програма за пробационни служители във връзка с промените в законодателството, политиките и практиките.

Прегледът на инструментите за специализирана работа в пробационната служба с цел подобряване на **ефективността и ефикасността** на поправителния ефект от изпълнението на наказанията и успешното социално включване на правонарушителите може да бъде много полезно действие в същата посока.

Проучването на приложимостта на приемането на подходите и практиките на **възстановителното правосъдие** (рехабилитация/медиация) може да се препоръча като ключова стъпка за разширяване на обхвата на пробацията.

Този документ е съставен в рамките на проект "Подкрепа за изпълнението на решенията на Европейския съд за правата на човека и стандартите и препоръките на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание за България (затворническа реформа)". Мненията и гледните точки, изразени в тези документи, са на авторите в тяхното качество като независими консултанти и не отразяват задължително гледната точка на донорите или на Съвета на Европа.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE